



Не той став.

Повість

Івана Левіцького.

— [Далі.] —

IV.

Зінька прийшла до дому, увійшла в сіни. Чує вона — в хаті хтось говорить з Романом. В сіни через зачиняні двері доходить чийсь голос товстий, навіть ніби трохі сердитий.

„Отже голос міні по знаку!“ — подумала баба Зінька, прислухаючись під дверима до голосу. „Але чий же це голос? Ніяк не впізнаю. Якогось гостя Бог послав!“

Баба Зінька відчинила хатні двері. Просторна світлиця була освітлена дуже ясно через причільне вікно. За столом сидів смуглявий довгобразий та сухорлявий чоловік. Сонце спалося в вікно на його спину; смуглявий вид неначе мрів в сутінку; і тільки виразно світилися кінчики довгих, товстих вусів, котрі були ніби обсіпані сонцем. Роман сидів на лаві коло самісінького стола, спершись обома ліктями на стіл.

— Добрий-день вам! — сказала баба Зінька, ставши серед світлиці. Вона довгенько придивлялась, прижмурювала свої старі очі і впізнала Филона Чечота.

„Ото диво! Тільки що була в мене промовка про дочку, а це й сам батько шусте до мене в хату! Це недурно! Неначе знав Філін, що я ходила на розвідки до батькушки та розпитувала про його дочку. Це недурно! Це воно проти чогось!“

Філін встав і приступив на ступінь до баби Зіньки. Високий над міру, тонкий станом, Філін був ще вищий від баби Зіньки і ледві не черкав ся тіням об сволок. Його чорні незвичайно ostrі й блискучі очі впали не на Зіньку, а вище за Зіньчину голову, десь на верх мисника. Філін, розмовляючи, ніколи не дивився людям просто в вічі, а все кидав очима неначе в порожній простір, втулював їх в повітря, неначе придивлявся в далечі до тих людей та подій, про котрі він любив часто оповідати.

Філін був дуже богомільний. Як тільки дзвонили в дзвін, Філін ішов до церкви і на службу, і на вечірню, і на утрєню

і приходив до церкви ще раніше за батькушку. В церкві Філін ставав коло самого іконостаса, гасив завісді ставники й свічки, зривав гноти на свічках своїми чорними пучками, і зривав поважно, помаленьку, не хапаючись, неначе робив якесь сьвяте діло. Зірве гніт з свічки; гніт ще горить або тліє в пучці, а Філін спускає руку вниз помаленьку, неначе огонь його й не пече, ніби в його пальці залізни, як щипці або давильця, а потім не кидає гнота до долу, а ніби покладе на помості ще й настопче чоботом. Філін дуже любив розказувати про гроші, що горять в землі, про відьом, про знахорів, про нечисту силу та про свої сни, розказував, що сам на свої очі бачив у ночі ті усякі чуда, бачив, як горять на „діяння“ гроші, бачив відьом, бачив нечисту силу.

Філін був гордовитий чоловік, не любив, як хто не йняв віри його оповіданням, сердився і навіть гримав і даяв ся. Розказуючи про всякі чуда та страх-вища, він багато прибріхував, але люди йняли йому віри, а найбільше баби та молодіці. Він часом заходив до баби Зіньки і любив розказувати їй про усякі чуда. Баба Зінька була дуже уважливою його слухачкою. Любив слухати його оповідання й Роман, хоч і постерігав деякі його брехні.

— Чи це ви, Філоне? А я проти сьвіта вас не впізнала. Баба Зінька, привитавшись з Филоном, попросила його сісти за стіл, а сама скинула свиту, повісила на жертці і сіла проти Филона на ослоні.

„Сам Бог посилав оце до мене Филона. І не думала й не гадала про його, а він вже сидить тут у мене за столом, і неначе мене жде... Це воля божа! Соломія буде мою невісткою“, — думала баба Зінька, поглядаючи на Филона.

Бабі Зіньці страх як хотілось сказати Романови, що вона принесла добру звістку про Соломію, хотілось втішити засмученого хлопця, та вона при Філонові жувала мовчати про це піло, аж язика собі прикусилася.

„Ой скажу! Ой не видержу!“ — думала баба Зінька.

Вона зумисне глянула на Романа дуже веселими очима. Очі аж ніби сьміялись.

„Може Роман хоч догадасться, що я принесла веселу звістку. Ой скажу! Ой не втерплю! А і чого це не в добрий час принесло оцього Филона? Ой лишечко! Аж сам язик лізе з рота!“

І баба Зінька зубами прищипнула язика: вона таки вміла гнущати цього прудкого бабського коня.

— Де це ви, Зінько, були? — спитав Филін.

— Оце ходила до батюшки порадитись про празник Мироносиць...

— Чи дозволить же батюшка справляти празник? — спитав Филін.

— Спочатку чогось трохи ніби похнюпився, чогось зашамотався, а потім як почала я розказувати йому, що міні снилась мати і допоминалась, щоб я доконечне завела празник Мироносиць, то він згодився і поблагословив, — сказала баба Зінька.

— От і добре! І в нас буде, як і в людей. А то все якось старі звичаї переводяться. А це недобре! — обізвався Филін.

— А вже-ж недобре! — сказала Зінька і розказала Филінові, як їй вже вдруже снилась мати.

— Кажете ви, що вам вже вдруже сниться мати. А це недавно і міні приснився такий дивний сон! — промовив Филін.

Саме в той час ринули хатні двері. В хату увійшов Денис і поздоровкався. Він зайшов до Романа в гості. Роман привітно подав йому руку. Зінька попросила його сісти. Денис сів на лаві поруч з Романом. Филін скося поглянув на Дениса: він був сердитий, що Денис перебив йому розмову. Филін не любив Дениса, постерегав, що Денис не йме йому віри, ще й поза очі сьміється з його.

Филін насунув брови, але знов розпочав своє оповідання:

— Снилось мені оце недавно, що я ніби прийшов до церкви з батюшкою вдвох. Батюшка відмикає двері, а я стою коло його. Відчинив він двері, коли дивлюсь, церква повнісенька меду. Увесь поміст залитий медом до самісеньких сьхідців коло іконостаса. Мед усе прибуває, як вода в річці весною. Жовта чиста патока аж лиснить проти сонця. Дивлюся я, мед уже ллється через поріг.

— Ото шкода, що нема в що збирати, — кажу я: — пропаде багато меду: поллється у цвинтар.

А батюшка десь ніби закачав рукави та давай пригорщами збирати мед та виливати назад у церкву. А я ніби й собі позасукував рукави та все хапаю той мед пригорщами та виливаю в церкву. А мед все прибуває та прибуває, вже через поріг рікою ллється. Та на тому я й прокинувся.

— Ото дивний сон! Скажіть! Ой, Господи! І проти чого-б той сон снівся? — обізувалась Зінька.

Денис торкнув ліктем Романа. Веселі Денисові очі ніби реготались. Денис глянув на Романа, але Роман ледві осьміхнувся. Филін насунув брови, кинув очима на Дениса і виїзнав по його очах, що Денис сьміється. Филін ще гірше насунувся: товсті густі брови неначе покорчило, а голос став поважніший і навіть трохи сердитий.

— Думаєш про той сон, вгадуєш, проти чого то воно таке снилось, та ніяк не вгадаєш. Ходив я до старих дідів, і до Онуфрія, і до Оверка, та й ті нічого не вгадали. Та це вчора я ходив в Пищики аж до Гарасима, того що живе сам в земляниці та Богу моїть ся. Та вже аж той міні роздумав.

— Що-ж то він казав? Проти чого то воно? — спитала зацікавлена Зінька.

— Казав Гарасим, що цей сон проти того, що в нашій церкві дуже гарно сьпіває хор, так гарно, як ні в одному селі. Той мед — то ніби ті сьпіви в нашій церкві, — сказав з повагом Филін.

— Може й так, може воно й справді так, бо в нас таки і справді так гарно сьпівають, як у Києві, — сказала баба Зінька.

— А міні здається, що воно так собі приверзалося вам, як міні тієї ночі приснився ведмідь, та такий здоровий, як бугай, та ніби бігав по нашому дворі та хвицав

лапами. А проти чого-б це снівся мені той ведмідь! Ні проти чого. Так собі приверзлося та й годі! — обізвався Денис.

— Так собі... Говори! В кого язик довгий, тому буде так собі... — сказав Филін поважним голосом. — Де вже воно так собі! Все то воно до чогось ідець ся та приходиться ся, як вигочка до клубочка.

Денис відхилився за Зіньчину спину і осьміхнувся до Романа.

„Еге! Атже-ж не прийшов до мене в гості той, що незабаром буде моїм сватом. Швидко прийдець ся до його дочки старостів сласти. Треба в його запобігати ласки, витати та частувати“, — подумала Зінька і встала з ослона.

— Слухала-б вас, Филоне, та й не наслухалась, а вже час полуднувати! Де-ж це моя Настуся загаялась? — сказала Зінька.

— Пішла до дівчат в гості, — обізвався Роман.

— Побіжи-ж, сину, в хижку та принеси пляшку з горілкою, а я захожду ся поратись коло печі — сказала Зінька.

І Зінька почала запобігати ласки в Филона: набрала в полумисок холодних вареників, що зістались від обіду, зібрала з глечика сметану і поставила на стіл до вареників, нарізала сала. Роман приніс з хижки горілку. Зінька почастувала гостя, почастувала й Дениса: вона примітила, що її дочка впала в очі Денисові, а Денисів батько був багатецький.

Филін випив чарок зо дві горілки, закусив варениками, став жвавійший і розбалакався. Розказував про своє жито, про свою ярину. Хліб того року в його вродив добре. Филін був дуже радий цьому.

— Хвалить Бога, і озимина і ярина цього року в мене добра, багато краща ніж торік. Та тут міні, Зінько, лихо трапилось. А, бодай не казати! Якесь лиха людина вчинила міні капость, — сказав Филін, і його ясні очі неначе аж пригасли. Він і голову похилив.

— Яка-ж там біда трапилась? — спитала Зінька.

— Якесь лиха людина закрутила на моїй пшениці аж двадцять закруток! Таки так: позакручувало з усіх чотирьох боків, ще й одну закрутку закрутило по самісенькій середині!

— Ой, Боже мій! — аж крикнула Зінька. — Ото скажіть! І в-ж такі лихі люди на сьвіті!

— Здається сь нікому я й лиха не бажаю, а хтось міні вчинив отаку капость, — сказав засмученим голосом Филін.

Денис відхилився за Зіньку і реготався, поглядаючи на Романа.

— Це я йому позакручував закруток, — сказав тихісенько Денис до Романа і тикнув себе пальцем в груди.

Роман осьміхнувся і глянув докірливими очима на Дениса, ще й похитав докірливо головою: не в міру мов жартуєш ти!

Прийдець ся йти до баби Вівді, — сказала Зінька: — кажуть, вона відкручує закрутки.

— Піду оце на вечірню та спитаю поперед у батюшки: може він мене якось порадить, — обізвався сь понуро Филін.

Зінька знов почастувала Филона. Филін не відмовляв сь і, здається, забув ся про своє горе: він знов розбалакався.

— Дядьку Филоне, чи то правда, що ви бачили, як гроші горять? — спитав Денис.

— А вже-ж бачив. Ще я тоді був парубком, таким, як оце ти, та на „Діянні“ ми дзвонили вдвох з другим парубком в усі дзвони. Дивлюся я з дзвіниці, а на дяковому городі горить аж в двох місцях саме коло тину: в одному місці горить червоним огнем, а в другому білим. Ото де горить червоно, там закопані червінці, а де горить синьо або біло, там закопані срібло та мідяки. Я бачу з дзвіниці, а другий парубок нічого не бачить. А воно горить так, аж на дяковій хаті сяє та блищить. Питаю в парубка: „Чи ти бачиш?“ А він каже: „Не бачу“. А я бачив, бо то міні так Бог дав, — сказав гордовито Филін і все чогось дивився на мисник, неначе він і тепер бачив відлиски від червоного та синього огню на миснику.

— А чом же, дядьку, ви не викопали тих грошей, коли бачили, де вони горять? Я-б зараз пішов з штилем та виш-

тиляв би те місце, викопав би гроші та накупив би собі волів та коней... — сказав Денис.

Денис натякав на бідність Филона.

— Еге! Так то й викопати! Не кожний потрапить це зробити. Викопати то не штука, та взяти гроші трудно, бо їх стереже сатана, не при хаті згадуючи, — сказав Филін.

— Сатана! — аж крикнула Зінька: — Ой, Боже мій! Ото страх який!

— А чом же ви, дядьку, не прогнали сатани?! Прогнали-б його, а гроші забрали-б собі в скриню! — сказав Денис.

— Еге, так то й прогнати! Тоді я був молодий та дурний, то ще не знав, як його прогнати.

— А тепер вже знаєте? — спитав Денис і глянув на Романа ще й ліктем торкнув його під бік.

— А тепер знаю, та це трудне й небезпечне діло, — сказав Филін: — ти думаєш, що сатана так і пустить самохіть до закопаного скарбу? Він наведе на чоловіка таку ману, такого страхіття, що й про гроші забудеш!

— Ой, Боже мій! Я-б і гроший тих не схотіла, через той страх. Цур їм тим грошам, коли коло них стоїть така страшна сторожа! — сказала баба Зінька.

— Бо в вас, Зінько, і своїх гроший є доволі, а в кого їх нема, той не поборить ся і страшною сторожою, аби забрати гроші, — сказав Филін.

В той час у хату ввійшла Настя, промовила „добрий-день“, уклонилась Филонови і стала коло печі.

— Де це ти, дочко, так барилася? — спитала Зінька в дочку.

— Ходила до дівчат гуляти та посиділа трохи з Соломією, — обізналась Настя.

Настя, побачивши, що Соломійн батько сидить в гостях в матері, догадалась, що ці Филонови відвідали до матері трапились недурно. Вона глянула веселенькими очима на Романа, а далі перевела очі на Дениса. Рум'яний, повновидий Денис осміхався до Насті. Він вже давненько любив Настю, і в його вже нальовувалась думка її сватати. Йому хотілось побалакати з Настею, але він не насьмілівся перебівати Филонової розмови з Зінькою.

Филін почав розказувати, де закопані гроші коло села. Він вже любив розказувати про це, говорив, що знає ті місця, про котрі ніби розказували йому старі люди, розказував його дід, ще як він був малим хлопцем. Филін, потай від людей, нераз ходив в ті місця з штилем, штиляв в тих місцях, але нічого не виштіляв, і тільки часом натрапляв штилем на камінь. Настя стоячи коло печі, слухала ті оповідання, неначе цікаву казку.

— Чом же ви, дядьку, не викопасте тих гроший, коли ви знаєте, де вони закопані? — спитав Роман.

— Еге! Чом та чом! Піди-ж сам та спробуй, та тоді й казати меш: чом та чом? — обізвав ся Филін.

— А ви-ж, дядьку, хоч раз пробували? — спитав Денис.

Дядько похилив голову, подумав, трохи помовчав, а далі почав розказувати, мішаючи те, що йому оповідав дід з своїми вигадками, котрим і він сам мабуть йняв віри.

— Ще давно, як я був малим хлопцем, — почав Филін, — до мого діда прийшов з Одеси один старий чи Запорожець, чи може гайдамака — вже не памятаю. Той старий Запорожець був родом з нашого села, але проживав в Одесі. Ото прийшов він до мого діда в гості; розбалакались вони про давно давнину, а старий Запорожець і розказав мому дідові та батькові, що за нашим селом в лісі, в урочищі Григорах коло скелі закопано великий скарб. Три якісь богаті пани втікали від гайдамаків та Запорожців

з України, та й закопали своє добро, і гроші, і золото та срібло коло скелі в льоху, ще й камінням заклали той льох зверху. Вже як я став парубком, дід показував міні те місце. І тепер там коло скелі, де росте стара кислиця, є приміта, ніби невеличка западина. Але дід казав, що той скарб стереже нечиста сила, і не кожний може його взяти. Як померли мій дід та батько, раз сниться ся міні, ніби в хату увійшов той самий старий Запорожець та й каже міні: „Піди в Григорі та відконай скарб, але не бери собі всіх гроший, а віддай в „казну“, бо там лежить така велика сила гроший та золота й срібла, що мужик йому й ради не дасть; але поперед снитай в царя, щоб він дозволив викопати той скарб. Иди, каже Запорожець, конай, бо тільки ти проженеш нечисту силу“.

— Ото дід, сказавши це, ніби вийшов з хати. Через тиждень, чи воно міні так снилось, чи привиджувалось, чи мене в ночі щось водило, цього вже добре й сам не тямлю... Ніби взяв я заступ та пішов в ліс викопувати той скарб. Копаю я та й копаю, коли це з ями вискакує чорний кіт. Тільки що він вискочив, як зніметь ся вихор, як підніметь ся буря, — крий Боже! Таке крутить, що й Господи! Ліс шумить, аж реве. Дерево аж скрипить, аж тріщить, аж до долу гнеть ся. Потім зразу вітер встав і стало так тихо, як у хаті на печі. Глянув я вгору, аж поверх ліса небо сяє, а з неба спускається на коні якийсь пан чи лицар, здоровий та з лица білий. Кінь під ним баский та білий, а лицар весь у золоті та в сріблї; і з його, і з коня золото аж крапає. Спустив ся він до мене; дивлю ся я, в його в руках золотий хрест. Дає він міні цілувати хрест. Я поцілував хрест, а той лицар чи козак і каже до мене: „Шли поперед до царя божагу, щоб тобі дозволив копати цей скарб, і віддай скарб „в казну“, а собі забери тільки червінці, невелику частку того скарбу, то й стане і тобі, і твоїм дітям і твоїм унукам...“ — сказав він це та й счез, неначе в лісі полумя погасло. І я не знаю, чи я і справді був там в лісі, чи то воно міні привиджувалось, бо то воно було міні з небес, від Бога...

Денис глянув на Романа й осміхнувся. Настя запримітила той осміх, і собі осміхнулася. В селі знали, що Филін, що-б не розказував про себе, то все прикине, що то йому було з небес.

— Ото через рік після того надумав я піти в ліс та спробувати, чи не викопаю я того скарбу, — почав знов Филін.

— Випийте хоч чарочку поперед, а то ви все розказуєте та розказуєте, а чарка стоїть, як сирота, — сказала Зінька і почастувала Филона.

Филін випив, закусив вареником, вмоченим в сметану. Сметана замазала йому вуся; він втер їх рушником, але під носом зістала ся чимала біла смуга. Настя затулила від рукавом і сьміялась, відхилившись до печі. Роман осміхнувся ся.

— Ото через рік, а може й через два, — вже не памятаю гаразд, — якось літом після Петра найняв я молебень, а в ночі ще помолвив ся і в дома. вдарив три поклони перед образами, взяв заступ та й пішов у глупу ніч у ліс. Копаю я та й копаю, вже аж утрів ся, аж піт з лоба крапає, коли чую, під заступом розколина. Я стреможив ся так, що виступив з рук заступа, а заступ так і пірнув в розколину, а там на дні так і брызнули червінці та карбованці. Я побіг до дому, взяв другого заступа та знов таки копаю. Коли це як зашумить ліс, як зніметь ся вихор! Я підвів очі в гору, дивлю ся, аж на дереві скрізь на гілках висять вішалники, а вітер так гойдає ними, що вони аж черкають ся один об другого ногами. Загремів грім, затріщали дуби в лісі, блиснула блискавка, глянув я до дому, там в розколині висовується сатана...



Михайло Номис-Симонів.

— Сатана! Ой Боже мій! Дух святий при нас та при хаті! — аж крикнула Зінька і перехрестилась.

Настя виричила на Филона переякані очі. Навіть Денисів від став спокійніший і поважніший.

— Який же він той сатана? — спитав сміливо Денис.

— А який же він? Чорний, як чорт: голова, як кониця, на голові чорні роги, а очі, як кавуни. Відомо, сатана, як є сатана, — сказав поважно Філін. — Зіскочив сатана знід землі та й загуб у лісі так, неначе птиця, шугнув поверх ліса, тільки в лісі загубо, — сказав Філін і все дивився на верх мисника, неначе він і тепер бачив там в кутку сатану.

— Ой Боже мій, як страшно! — обізвалась Настя: — тепер я в ночі не спати му.

— Може ввечері побоїшся і з хати вийти? — спитав Денис в Насті.

— Йй Богу моєму, що бояти мусь і з хати вийти! Ой страшно! — сказала Настя.

— Сатану я прогнав, бо то міні дано з небес, від Бога, — знов почав брехати Філін, — але скарбу не взяв. Тридцять років буде тому, як я післав бомагу до царя, щоб дозволив міні викопати той скарб. Це коштувало в мене три карбованці. Але відповіди і по сей день нема. В мене й квіток є з почти.

— Ой Господи милостивий! Як би я побачила таке страховище, то там би на місці і вмерла, — сказала баба Зінька.

— А отже я і не вмер. Бог хоронив: бо то міні дано з небес, — обізвався Філін.

— Невже таки ті всі закопані гроші стереже сатана? А отже наш Грищенко виорав на полі горщешок срібняків та мідяків — і не бачив ніякого сатани, — сказав Денис.

— Е! бо то, бачиш, він виорав в день. А в ночі ніччя річ, в ночі то вже його, нечистого, і сила й воля, — сказав поважно Філін.

— То ви-б, дядьку, пішли в Григорі в день, коли сатана не стереже черв'яків, та й викопали-б крадькома від його, — сказав Денис. — А навіщо-ж треба доконечне копати в ночі, щоб здібатися з сатанею?

Філін тямив добре, що він прибріхував, тямив правдивість Денисових слів, та й змовчав, неначе-б то Денисові слова неварті були уваги: говори, мов, дурню! Тямив ти — з носа та в рот!

— Ну, що воно за знак! Кажуть, що десь є той чорт, а я його й досі не бачив, який він на масть. А міні дуже-б хотілось побачити, яка в його пика, — сказав Денис.

— Бійся Бога, Денисе! А нащо він тобі здався? — сказала Зінька.

— Еге! Так то й побачити його, — сказав Філін. — Це не всякому дано. От я то бачив його ввечері на греблі. Надивився я раз в Павла Дорошчука на картину, де намальований страшний суд; а там їх намальована ціла метка. Ото ввечері їду я з поля кінцями, виїжджаю на греблю, коли дивлюсь, а він, неначе маленький чорний ослончик, хлюпається у воді. Та й вискочив на греблю, вишкірив до мене білі, здорові зуби, як лопатні, та знов хлюп в воду! Це не кожному дано. Про це нема чого й балачку точити.

— Ой Боже мій, — аж зітхнула Настя від страху.

Баба Зінька тільки перехрестилась мовчки і зашепотіла тихенько молитву.

— От ніхто не знає відьом на селі, а я їх усіх знаю і зараз впізнаю відьму, чим би вона не перекинулася, чи собакою, чи кіткою, чи свинею, чи білим клубком, бо то міні дано з небес, — говорив дядько Філін: — ще років з десяти попереду якось їду я з весілля вже в глупу північ поза селом, їду проз хрест, що стоїть за цариною, а поперед мене біжить біла собака; я їду далі, а вже поперед мене котиться білий здоровий клубок, а далі з клубка стала біла кітка, видряпалась на хрест та й сіла на перехресті. Я зараз таки і впізнав, що то відьма, і яка відьма, та й кажу до тієї кітки: „Та не мороч мене, Тетяно, бо я тебе впізнав. Ти Тетяна!“

Роман й Денис без сороза зареготались на всю хату.

— Та то певно й була таки справжня біла кітка! — сказав Денис.

— Еге! говори! Добра кітка! Не кожний їх впізнає, а я впізнаю, бо то міні так дано від Бога, — сказав гордовито дядько Філін.

[Далі буде].

ХТО ВИНЕН?

*В літах яри, за днів завзятя,
Присяг відважно їти в світ;
Боровся львом і не подужав,
Втомивсь о півдні своїх літ.
Других стежки квітчались цвітом —
На єго стежці зломил скал
Ранили бистрі єго ноги,
Ще їх кровавив терня вал.*

*Шукав потіхи у тім горю,
Дівочі очі полюбив —
Але ті очі задрів другий,
Він — сиротою в світ побрів.
Одну лиш більше знав обиду,
Що цвіт любови на вік пропав,
Єму-ж він скорбну панашиду
На вічну пам'ять заснівав.*

*Одно ще бачив пред собою,
Що гине в нужді вітчизна,
Що гине люд від мук і поту —
Він став трудитись, та дарма!*

*Не дала зависть, лишив труди,
Ідей великих вершини,
Дививсь лишень, як з Неньки груди
Кров тили рідній сини.*

*Мав він ще віри троха в серцю,
До єї сторожи пішов,
І ту він зависть, лєсть і нечєсть
Їду облуду він найшов.
Ту закони св'яті, Христові,
Поземних цілий ницїє рак —
Втратив любов, надїю, віру,
Мов захист родинний бурлак.*

*Охляв і знидів мов розбите
На морю збурханім судно;
Стояв немов курган розритий,
Що в нїм вже скарбів не було.
Лиха пригода в лиху хвилю
Подає чарку... тим кінчав...
А люди хитро гомонїли:
„Ото як низько сей упав!“*

В. І. Масляк.

Original from

UNIVERSITY OF ILLINOIS AT
URBANA-CHAMPAIGN



Жниця. [З образу К. Трутовського].

PER PEDES APOSTOLORUM.

Образки з життя православного духовенства на Україні — Володимира Левенка.

◆ [Далі.] ◆

Покинувши Тендітного, пан-отець Гзекііл подав ся до других батюшок, що були на вокзалі, і між них новина про несподіване визволення Тендітного зняла враз велику цікавість та турбацію.

А пан-отець Сергій, лишивши ся на самоті, першу хвилину остовпів, не розуміючи, що се з приятелем, другу — кров вдарила йому на обличчя, третя хвилина — і він вже почув розмову, що навмисне в голос почали поміж себе пан-отці.

— Це бачите така вже мода на червоне скрізь, то й у церкві. Давнійш досить було червоних корогов, тепер і попи червоненькі, казав один.

— Що поробите? — відказав другий, уперто та пропонувано поглядаючи на Тендітного. — На те-ж вони вчені!

Як опечений кинувся Сергій Іванович з вокзалу, та вже був і час, — саме дзвонили у друге, за тим не забарив ся і третій дзвоник і поїзд рушив.

Цей перегін машина йшла жвавіше, машиніста теж мабуть вигрів ся коло буфету, то й поїзд біг дуже швидко, колеса торохтіли, вагони кидало з боку на бік, та у голові пан-отця Сергія, що забив ся у найтемніший кут, чи ще не дуже кидають ся почуття гніву, образи та сорому. Коли загальмовати біля другої стації, крадькома поспішив ся він до буфету та вихилив кілька чарок одна по одній.

Ще перегін. Пан-отець Сергій почуває себе лекше. Горілка не затлумила розуму, ні про що не забув ся він, ще може виразніше чує свою кривду, та намість гнітючого болю на серцю киплять погорда і зневага до гидливих напастників, а у очах заграли відблески завзяття.

Тим часом недалеко від його два якихсь добродії завели балачку про духовенство. Сивий, обважнілий вже на тілі під вагою літ, та ще з острим поглядом чорних жвавих очей, пан не мав мабуть згадувати батюшок добром, та неприязно поглядав на Тендітного, чи не того, що за ради ввічливости, не може висловити ся при йому вільно до полегкості серця.

Довго пан-отець Сергій не чув за своїми думками ні тієї розмови, ні того сердитого погляду, та нарешті учули ся йому одно-два слова, що зачепили його... Він прислухав ся та наблизив ся до розмовляючих.

— Ви, пан-отче, з нами не погодитесь, то вам не цікаво і слухати! — неспривітно обізвав ся до його сивий пан.

Та у цю мить Тендітний ненавидів духовенство з усієї сили душі і мабуть ще геть дужче, ніж той пан.

— Я?! — зрушенням, повним ненадлости, голосом відказав він. — Я згоден з вами більш, ніж ви самі з собою.

— Но? — поглянув на його той здивовано та неймовірно. — Що-ж тут крити ся! То правда, що духовенство то якесь сьміття і що-ж там дивного, бо чи-ж можливо, бувши попом, лишити ся чесною людиною!? Хіба прокляті попівські обставини не викурять і з найкращої людини усе, що вона мала доброго?!

Тендітний казав це так запально, з так щирою завзятістю, що неймовірний пан мимоволі мусів поняти віри та на диво собі прихилив ся до незнайомого пан-отця.

— Ви і справді так розумієте?

— Як же-ж не справді? — і Сергій Іванович почав малювати хибні пан-отцівського становища і життя.

— Ну, то дайте вашу руку! Зроду не бачив ще такого батюшки... Ви якийсь особливий зпоміж них...

— Той самий! — чи не з плачем вигукнув пан-отець Сергій.

Як то той самий?...

А Тендітний почав вже оповідати свою останню пригоду з жагою, з посміхом, наче шукав покаяти ся за свої гріхи. Та поїзд вже знов надходив до стації і йому треба було виходити.

Довгі неспростівні дні потягли ся тепер пан-отцєви Сергієви, коли прибув він до дому. Здаєть ся, нічим не змі-

нило ся життя його. Ті-ж треби, ті-ж служби у церкві, ті-ж щоденні дрібниці, як і вперед, займали найбільшу частину часу, та неначе щось випало, десь поділо ся, що було зверх обовязкового у життю пан-отцівському і те саме було йому окрасою.

Було, коли огиднуть пан-отцєви щоденні уїдливі клопоти, зробити ся важко на серцєви, десь близько є кількох молодих, щирих, розумних людей. Запряже пан-отець конячку і рушає помалу до приятеля, а в приятеля може і ще з'їдуть ся два-три так само приятних людей. Поведеть ся та плине як на крилах розмова, щира хороша розмова, здійснюючи високі почуття, налкі поривання, широкі як сьвіт, ясні як сонце надії та сподіванки і пізно вже перед сьвітом повертаєть ся пан-отець до дому, змивши з наболілої душі мляві почуття, а з ними заздрі заласся, покликки лютости, зневіра у правді, — усе, що залазить та вкоріняєть ся у ній серед блідої тиші самотних днів.

А зараз нема і сліду того товариства, — хто стинив ся, зничив ся духом та затаїв ся у свій куточок, хто, от як Невтішний, укинув ся у запекле піяцтво, у карти, у розпусту з самим лише проклоном та лайкою і на устах та й на думці, нестотно чуючи задоволення пімсти, викоріняючи з себе усе людське; були навіть ті, що й зрадили. Напряг громади змінив ся за хвилину як мрія і хижі верстви суспільности, що досі тайли ся притаївшись, зараз в голос здійсмали на глум сьвятого ідеалів.

Важко було Тендітному зносити се нове життя. Уперті мрії його не хотіли, чи не могли, змінити ся і попереду остро до кривавого болю, де далі не так вже виразно, та тяжко як неперестанна біль, душив його брак того простору та волі, що, марило ся йому, повинні робити ся все ширші та ширші. Та без надії, без поради, без лубої праці, се-б то без жадної моральної втіхи, він почав нудити ся, знищувати ся духом, осоружувати ся як власним господарством, що спустив все потроху на наймита, так і обовязковими роботами. Навіть читання, що любив він колись, не цікавило його більше. Він примушував себе сидіти над книгою, а думки плутали ся десь далеко все біля тієї-ж ваги. Щоб збути ся самотної нудьги, під оманю лікаря частійше і частійше почав Сергій Іванович заходити до їх компанії, що піячила та бавила ся картами; почали завертати і до Тендітного і потягло ся щоденне гранє та гультайство.

А тим часом і домові справи пан-отця не вели ся гаразд. Вексель, що мусів він дати на хабар, здирські на йому проценти та збутки на офірі у єпархію, щоб ними виявити своє піклування за церкву, яких через славу небезпечного не міг він обминути, як обминали їх иньші пан-отці, лягали на кошт Тендітного великим тягаром.

В додаток починка не минала ся, батюшки щось зненавдили його і від часу до часу у єпархії виринали на його доноси. Правда, секретарська порука не повинна буда бути марною і з доносів тих не робило ся нічого шкодливого за дла Тендітного, та нарешті і секретарєви обридло обороняти так за дурно, він почав вимагати подяки і її вже ніяк було обминути.

Помалу неможливість інакше визволити ся примусила пан-отця Сергія приймати дарунки, що намагали ся з ними заможніші парафіяни на знак шани своєї до пан-отця; звикши до сього та замотавшись ще гірше, він почав вже сподівати ся, радіти, — часом, хоч і над силу, хоч не сам, а через наймита, нагадувати за них людям.

— Це вже і наш піп перемив ся на попівський кшталт, — балакали люди, що, як звичайно люди, суворо судять з погляду власної тільки користі. І дарма, що Сергій Іванович сам часто ганьбив і судив себе, а важкою незаробленою образою здавали ся йому ці пересуди, здійснюючи вороже почуття до людей. Провини пан-отців, що сам він судив давнійше, здавали ся йому під впливом образливости не так вже тяжкі,

а непошана батюшок громадою — незаробленою кривдою; відтак, не помічаючи як, почав він спочувати тим, на кого давнійш озброював ся, погляди і спочуття його змішали ся, похитнулись, життя стало ще гірше неосясне, мляве, непроесвітне і потреба губити розум у забуттю за горілкою та картами зробила ся необхідною.

— А ну-ж бо можму попови шлях! — промовив фельшер, пригинаючись до столу та з боязкою непевністю слідуючи, чи не вб'ють його дзвінкового короля, що був на той час козирний, а він пустив його на різико першою картою.

— Овва! луснемо і пона, щоб не совав ся! — з особистим задоволенням ляпнув короля зверху тузом.

— Чи тож так? — бідкав ся з жалем фельшер. — Не вже бо ви батюшку?...

— А хай-но не прискає! бо і не виприне... а то з попівським замахом...

— Що? — зненацька спитав ображено Тендітний, що сидів досі мовчки.

— Пнеть ся вище себе стрибнути, — різнув, скінчуючи недоказане, лікар, уперто та дражливо дивлячись на пан-отця.

— Що я вам за сьміховище? Що вам батюшки на глум дали ся? — сердито гукав Тендітний, кидаючи на стіл свої карти.

— Бач, не подобаєть ся! — шпигнув суворо Невтішний.

— А чого-ж вязнеш, коли тебе не чіпають?

— Бо і нема за віщо...

— А батюшок за що?

— Бо дуже пиндючать ся і ти вкуні з ними.

— Дурника строїш!...

— Дурника не дурника, а я не надимаю ся, шани і поклонів собі не вимагаю, живу який є, а попи діла не роблять, людий дурять, нишпорками поробили ся, та ще вдяки бач замануло ся!... Знаєш, яка шпигунові честь?...

— Я не шпигун!

— То ти ще і не справжній пін. Та хай тобі кур! не прискай, що лаєш; лаєш, бо заробили. Бери краще карти та грай, справді ти краший був, поки менче попом відносило...

А тим часом Тендітному почало вже згадувати ся багато такого за пан-отців, що і, справді, ніяк було ображати ся на приятеля і, мовчки нахнюпившись, знов узав він свої карти.

— А от за згоду! — налив лікар по чарці. — Кк!... — пече гемонський рум, аж лоскоче, — казав він, роздаючи карти.

Аж се у дворіці щось загуло та задеренчало; приятелі глянули у вікно і перед ними з'явила ся у повній красі балагула пан-отця Макара, що, надсилу повертаючись у тісному дворіці Сергія Івановича, простувала до ганку. Довгому Калитчиному повозу і справді не так легко було повертати ся у тишоті, а надто розполохані курки заметляли ся поперед самих коней, коні схарапудили ся та оступаючись, зачали смикати ся кожна у ростіч, аж сам пан-отець Макар завважив потрібним власноручно допомогти машталірови і вдвох вони на чотири руки грали віжками, ще гірше плутаючи розумінне коням.

— Бач „говчеги, аки Ноевї“, се до тебе хтось від коліна левітова, — завважив Невтішний, поки Тендітний, помітивши незнамого пан-отця і знекозний, що його побачуть за картами, хапав ся ховати їх та відсунути стілець до зеркала.

— Ти думаєш він не грає? Не сьвятий! — спинав лікар.

— Та хай йому усячина... може і грає, та щоб не довів! — клопотав ся Тендітний.

— До начальства?...

— Еге!

— Так, так; він з почесного кодла!...

А тим часом, переваживши всі перешкоди, Калитка доправив вже свою балагулу до ганку і знов та знов почав вилазити з неї Калитченки.

— Бач „умножи ся, аки п'єсок морський“, — робив свої уваги лікар, поглядаючи у вікно. А попова нічого і ніжка маленька, — завважив він далі, придивляючись на попівен,

як залазили вони з високого повозу, — тільки на що бо ті домороблені та такі червоні панчохи?

Заханавшись пан-отець Сергій ще не скінчив свого порядкування, а низка Калиток з пан-отцем Макаром поперед уже увійшла у хату. Калитівни, улучивши між так великий гурт паничів, мерщій подали ся чепурити ся у дальші хати, враз і від турбації і задля краси витягуючи на ході ший, похитуючи головками та вихиляючись усім тілом. Там на самотині виряджаючись зняли вони чималий гамір, спорядившись за красу кожного з гостей Тендітного, — але-ж у саді Сергія Івановича не так мабуть зацікавили ся панночками, бо небагом знявся там такий бешкет, що панночки приневолити ся самі собі нудьговати увесь вечір, не виходячи до веселої компанії.

Сам Калитка, ще витаючись, оглядав вже оселю нового знайомця і досвідне око його не минуло неухважно ні жадну дрібницю. Помітив Калитка і гармідер у хаті, і недоглядне вбрання гостей і щітку від карт, що забувсь приховати Тендітний, не схоронив ся від пан-отця Макара і наче провинувачений вигляд господаря, та з усіх цих маленьких прикмет не гаячись робив меткий Калитчин розум уваги про владу господаря та звичай господи. За карти не обсуджував Тендітного Калитка, що йому по тім? та й не бачив він раций, через що-б обминати батюшкам такої безневинної втіхи, так і не зацікавив ся ними, бо думка, що можна програти — на віки відвертала його від карт. За те-ж ще з порога вже пильно придивлявся він на закуську, що помітив у дальшому кутку. Та щось і адалеку видко було, що злаштована вона не про їжу, а про чарку і, що людині як треба, не з таких піджиганих як гості Тендітного хвортків, то нема чим і визволити ся. Це могло-б зовсім знекоїти пан-отця Макара, бо хоч і чарка має вагу, так же і страва річ не остання, як би пригнічений та напороханий вигляд Тендітного не заспокоїв Калитку над усе. Зваживши бо на його, Калитка зразу почув себе звільна і залюбки та й ладнав ся повернути, як схоче господаря а з ним вкуні певно і його закуську.

А, коли Сергій Іванович попрохав Калитку до столу, він, ковтувшись путященку чарку та трохи помотавши віделкою, мов шукаючи, чим би посолоцювати,^{*)} не покритв ся з своїми бажаннями.

От коли-б ковбаси до речі та ще буханці, або може яєшня! — промовив він завіряючи.

І зробивши таку увагу та напосівши тим часом на чарки та на страву, що трапила ся, спокійно вже ждав на господаря, поки той, мов провинуватившись, хапав ся задовольнити гостя.

Унесли переогом і ковбаси і яєшню, знайшли і млинців і вареників, а чергова залутавшись не виходила з кола гостей пан-отця Сергія.

Калитка розжєврив ся на виду, волосся йому розкуйовдилось, зачервонілий ніс випискував ся, а по виду як зайчики з весняних проміннів бігав задоволений осьміх. Пан-отець щось дрібно та весело оповідав лікарєви, що навпаки любив працю над слово, та усе наточував чарочки, приказуючи до кожної: „Чарка та шматок — пара на зразок“ і „Без чарки шмат — дурневи брат“ і т. и.

Помалу компанія почала розбивати ся на два окремі гурточки: товариства поважнішого та молодшого. Більші бо сини пан-отця Макара, хоч і мали вже право пити перед батьковим очима, та задля звичайности обминали ще поважну батькову компанію. То й, облишивши батькови, лікарєви та Тендітному стіл з закусками, самі оволодали вкуні з фельшером та вчителем столиком, що під зеркалом, витягли його наперед хати. Що-ж до Наумчика, хоч не було ще гаразд відомо, чи належать ся йому вільноги більших братів, та, утасованившись між товариство, він поза спинами його виразно доводив, що давня бурсацька слава полягти ще не повинна, а сили в молодих юнаків ще не позбавили ся. Заспокоєне з цього боку товариство почувало себе досить весело і реготало ся, збиваючи Наумчика ще та ще попитати сили; і, не відмагаючись того спитку, здержував його Наумчик досить з поспіхом.

Original from

UNIVERSITY OF ILLINOIS AT
URBANA-CHAMPAIGN

*) Посолоцювати — заст. чинити, соловити.

— Ну, та батька не перепа, — моргнув фельшер на другий стіл, де знаємиї за свою на горілку лютесть лікар, здавалось, починав умлівати у боротьбі з пан-отцем Калиткою. Більші Калитченки, зацікавлені тим питанням, вивіряюче поглянули двічі на батька і на брата, та жаден з них не давав ще приводу до зневіря; але-ж, як за батька була дуже давня слава, той більший з братів завважив рішуче.

— Ні... батька не подужає...

— Ти почім знаєш? — образивсь Наумчик. — Їм може так і не сипилося, як в нас пють... Сип у чарки, зараз аршин випиш...

— Як то аршин?

— Ти і не чув? А ще у присудці шнєть ся! Чне-б гарчало, а чне-б мовчало. Сип швидче, коли кажуть, хай посуд не гуляє!

І Наумчик, наставивши чарок у ряд завдовжки аршин, заходив ся хилити чарку за чаркою.

— Ха, ха, ха, ну і шукар! — реготало ся товариство.

А біля другого стола зайшло вже на „ти“.

— Та ти мені, лікарю, голови не мороч, кажи просто, чого до батюшок уїдаєш ся, чим ми тобі поперек стали? — гукав Калитка.

Та на сей раз йому не впало ся діждати відповіді, бо заду молоднєча реготала ся так дуже, що пан-отець Макар повинен був обернути ся, а обернувшись аж очима залунав, взоривши молодецьке поранне Наумчикове. По хвилині задуму завважив старий потрібним не лишити сина без поради і наказу; відтак подавсь, хоч хитаючись, до байдужої молоднєчі.

— Сема! — гукав, аж пригинаючись з реготу, фельшер.

— Ну-ну! Ну і гріє! — гукали другі.

Аж ось рука пан-отця Макара, просунувшись поміж гурт, припинила за плече руку Наумчикову, що простяглась вже була на осьму чарку.

— А ледащо! — бубонів голос пан-отця Макара: — вчити ся дурень, а до горілки то й прибрал розуму...

Вид Наумчика засмикав ся і захов, губи втягли ся і склепили ся, а очі, мов вилинявши з ляку, як прикипіли до батька, непорушно дивлячись на його.

А старий Калитка, почавши так бучно і досить вже задоволений з досягнутого вражіння, не мав більше охоти турбовати ся з так невзначної оказії. Відтак, переступаючи раз-по-раз з одної ноги на другу, бо жадна не хотіла тримати його самотужки, а стати враз на обидві він ніяк не владнав ся, пан-отець Макар провадив не сердячись, а лише докладно.

— Бач сину, що-ж се ти робиш? Чи здаєть ся тобі, що придбаєш собі піяцтвом долі, чи зробиш тим втіху батькові і матері, чи заробиш від людей пошани? Так ні-ж, синку, бо з піяцтва ніколи не буде добра: обсядуть тебе нікчемні приятельства, обшарпають вони тебе, споживляючись твоїм коштом, не придбаєш ти за ними нічого у віки, та ще прогайнуєш і батькові труди, та й зробиш ся обідранцем та сьміховищем, бо усі візьмуть тебе на глум та звивати муть піяноюю. А через тебе і мені буде великий сором, бо кожне-ж казати ме: „От пан-отець Макар Калитка і добра людина, а дурень був, бо не навчив сина брати з себе привід і не довів його до ума“.

Скінчивши так сю поважну рацию, пан-отець Макар посварив ся на сина пучкою і, повертаючись знов до закуски, чогось трохи поточив ся.

— Чули, як я йому вицав... хоч кого пройму! — з задоволеною ухмілкою обізвавсь він до лікарів.

— Ну, не дуже то, — визвірив ся той, що за кілька хвилин почував знов звичайну драгливість.

Це знов неприємно вразило пан-отця Макара, та ще спиняючи себе, промовив він лагідно:

— Ну, та й погана оця в тебе звичка усе лаяти ся.

З свого боку і пан-отець Сергій, дарма, що йому Калитка не вподобав ся, що при йому і ніяково і непривітно і навіть чи й небезпечно почував себе сам Тендітний, мислив, що приятель поводить ся з гостем таки незвичайно. Відтак захапавсь він утишити сварку, що могла розпочати ся і, як у сій справі покладав найбільшу надію на чарку, то й захапав ся з припрохою:

— Ну, і чого ви, чого бо ви? — аж блавав він. — Випемо краще!

З боку Тендітного це було великою саможертвою, бо досі задля звичайности не залишаючись з чаркою позаду гостей, він яко слабійший перехопив через край і не те не добрав вже смаку у горілці, а просто йому відвертало.

Коли-ж Калитка, звернувши увагу на господарську припроху, поналивав чарки, довго та з жахом поглядав на свою пан-отець Сергій, поки зваживсь ковтнути. Та це була на той день вже і остання чарка Тендітному, голова зсунула ся йому на руки, потім на стіл; потім господар нестямно підвівсь, посунув ся якось до канапки та розкинувся на ній.

— О! вже одного дуба втято під корінь! — оголосив фельшер.

— Який там дуб! Берестина гнила, — хизуючись глузував Наумчик.

— А ти таки, лікарю, даремно не ймеш мені віри. Істинно тобі кажу, слово в мене острє і пекуче — аби схотів, хоч кого зворушу. Які вже наші мужики запеклі, а й тих часом улещую!

— Щоб тобі книшні зносили...

— Ні, чого се ти дурно порочиш?! Ти вперед розбери.

— Та хай тобі цур! хай в тебе слово і острє як перець і солодке як мід, що мені?

— От тобі і що: я народ на добре навчаю.

— Тобі гроші зносити!

— Я йому сьвяте слово показую.

— Дурш ти народ от що!

— І тобі без мене йти між них, як між зьвіря; не вдержати ся-б, — з'їли-б.

— Зась тобі, попе, сам ти є зьвір, а не люди! І де-б ти Божому слову навчав, коли і сам сліпий?

— От тобі і на!

— А що є Тройця?

— Тройця — єдиносущна і нероздільна...

— А далі що?

— Та ну, не збивай!

— А далі ні тире, ні ну! завчив як сорока: середини без початку не скажеш. Божого слова ти, попе, не знаєш.

— Балакай!

— А який запевіт Божий?

— Возлюбй Бога.

— А ще?

— Ну, та ще й ближнього.

— А ти-ж його возлюбив?

— А то як же?

— Кишеню ти його возлюбив!

— Що ти мені кишеню у очах добавєш?

— А от ти казав, що людий Божому слову навчаєш?

— Казав.

— А навчаєш ти їх поступати?

— А вже-ж.



Страх в ячмені в Березниці королівській.

[Фотогр. Фр. Ракегорж].

— А сам пости додержуєш?

— А... певно.

— З горілкою?

— Тьху!

— Ні, ще не тьху — а часом і з скороминою.

— Відчепись!

— Та ще навчаєш ти їх, щоб у церкві поважно велися, а сам з дяком у вітарі за чуба водитеся.

— А ти?...

— Ще не все, потривай! Вчин ти людей, щоб на чуже не зорили, а сам оком понівеским нишпорив де що-б видерти.

— То з голоду понам треба пухнути? Так? на тебе...

— Не бійсь, не попухнеш! А хвалися: ось ти вік ізжив, вік головою викрутив, а про віщо? — Про гроші. То й кажу тобі, попе: Божого слова ти не знав, та воно тобі і байдує, а завчив ти слова старшинства понівеского та за жменю пятаків і морочив люд цілий вік!...

Калитка увесь зачервонівсь та аж тінався. Слово ніяк не поспішалося з серця на відповідь.

— Ач вчителі хоромі! — дратував лікар.

— А ви хоромі?

Це несподіване питання вдарило лікаря. Він сам обернувся на себе. За мить поминули у голові обривчасті згадки з власного життя, примушуючи червоніти з сорому.

— Що ми? — неспішно спитав лікар.

— Бач і не знає! Ти на нас, — тривай і я на тебе, — визьвірився тепер і Калитка. — От ти нам очі людьми печеш, а ти що людям робиш? Лічиш? Брешеш — не лічиш, пеш та у карти граєш, та як недужий прийде, з хати женеш.

— Ніколи...

— Ну, то чортом дивишся, злякаєш однаково, — хоч до баби перенолох вилити йди після тебе; а як би тобі грішми у носі крутило, гляди-б і помякшав. А то ти на людей пльотки зводиш та свої думки скрізь злочи сієш, а усього з тебе й є, що ти скоробрішка!

Де далі докори Калитки, повертаючи сумління лікаря на власне життя, пригнічували його все глибше та глибше. Смутні важкі турботи посли його. Де й поділа ся його завзятість, його драгливість, його злість на людей! Некучою тугою геть далеко важкою, повстали перед ним власні гріхи, і усі думки, усі почуття, уся сила незадоволення обернулися на себе. Покірливо слухав він пан-отцівські докори, прикладаючи у душі сам собі геть гірші.

А пан-отець налягав та налягав. Каже, каже, налле чарку горілки, ковтне не заїдаючи та знов напосає.

— Що-ж робимо ми, коли усі наші заміри, усі наші надії, усе чому ми вірили, чим хотіли працювати, все загнане, заборонене, зацьковане, зганьбоване?! Що можемо ми робити без волі, без світла зверху — розігнані, як кущ горобців? Ми винні, страшенно винні, — та о скільки-ж більша провина тих, що призвели нас на це, хто поспував краший світ нашої душі, а може і краший світ нашого краю! Що їм треба було? Власної користі, сили, могутності, — а нам треба було лише правди та волі! Їх сила, вони подужали! За наші змагання, за наші святі поривання, вони відібрали в нас ще нашу честь. Так будь вони прокляті і за нас і за весь люд і за край! — стогоном вихопилося нарешті з самої глибокої душі лікаря.

— Розкиє! — презиркувато хрипнув губами Калитка і, махнувши рукою на лікарів, подав ся до більше тряжкої*) компанії молоднечі.

По хаті поспувалися кубла диму, свічки пообливали і миготять жовтим, сліпим сльвом догоряючи; долівка вся всипана недопалками цигарок, скатірки замочені та заяложені позбивалися на бік. Перші рожеві сутні ранку освічують крізь вікна змарнілі, поблідлі та потом мов вмазані види гостей. Лікар схилившись на стіл, тремтить нервово від важких думок. Молодецька компанія з пан-отцем Калиткою по середині витинає пісні і теребені.

Пан-отець Сергій розкидав ся на кананці. Волосся йому збило ся на бік, високий та чистий лоб весь розкритий, на виду грає привітна ухмілка. Якийсь гарний веселий сон малює йому привітні малюнки. Бачить він себе молодим, веселим, щасливим. Бачить гурток молодого товариства, чує поплив до святаго діла і всі вони линуць туди, кудись, де гарно, де щасно і всі вони щиро працюють.

— А ну, хлопці, утніть веселої, хай всячина тим розумникам!

— Наплів: сили, надії, сподіванки.

— Зломлені сили.

— Силачі сили!...

Хтось завів „Селезня“.

— А ну!

Пан-отець Макар, ухопивши у руки заповні підраєсника, утинає серед кола козака, аж гуло...

— А ну, розступіть ся!

Брязнула чарка, надаючи з столу, що похилились відсунути на край.

Вчитель пішов колесом з краю в край хати.

— Ну, хлопці, ще хто?

— А ось тривайте, розбуркаємо силачу силу, — гукнув фельшер, регочучись та, підбігши до силачого Тендітного, настроїв йому на лоба здоровенного дурацького шлика, що зкрутив з паперу.

— Геть звідси! — загуло з страшенною лютістю перехоплене у горлі. — Геть! — і здоровий лікарів кулак торохнув по столі. Щоб духу тут поганого вашого не було, волоцюги, безпутники! Знущати ся, з чого? Чи розумієте? З святих поривань, з нещасної долі, з того, що в нас хоч коліне була крихта правди. Як би її не було ніколи, ви були-б нам приятелі. Геть же! Ще вистачить сили в силачих побити ваші погані пики! Хай на краще і зламані, а це ще зможемо! — і, високо знявши над головою пляшку зіпід пива, схопив ся лікар з покривленими та тремтливими губами, з блідим видом, з гарячими від гніву очима.

Рожевий промінь, вдаривши у віконницю, осіяв спорожнілу хату та перелякану кунку людей, що стиснула ся на дверях тікаючи. Позад усіх пан-отець Макар, що забарив ся заплутавшись у поли підраєсника, репетує тікаючи:

— Протестуюсь!

— Ха, ха, ха! — з істеричним реготом поточив ся лікар змарнілий, зіслабний на ослонець, і довго ще чути було його нервово хлипання серед спорожнілої хати.

[Далі буде].

*) Тряжкий = витривалий, той, що може багато витримати.

3 БАЙОК ПІЕРА ЛЯШАМБОДІ.

Переклад Я. Самійленка.

IV.

Дим від кадила й дим із кузні.

У церкві ніп кадив; геть-геть полинув дим
І десь із другим чорним димом стрів ся,
Що з кузні вшов класком густим.
„Чого до мене приєднав ся!“

До Бога лину я, ти-ж геть собі лети,
Сьвятині не брудни!“ — кадильний дим гукає.
Але знад змар такі слова вчуває:
„Змішайтесь разом, як брати,
Ти, диме з праці, й ти з кадила,
Бо праця Богови, як і молитва, мила“

UNIVERSITY OF ILLINOIS AT
URBANA-CHAMPAIGN 2

V.

Метелик і капуста.

Легенький як вітрець метелик над квітками
Літав, сівав то на красолі, то на мак.
Капуста, що колись своїми пелюстками
Його живила, каже так:
„Прилинь до мене, сядь, хоч на одну хвилину,
Мій сину...“
— Іху! Не видав твого дурного качана,
Капуста навісна! —

Сказало паниннй летюче:
Ти бачиш зібраннй блескуче —
Його я понесу в рясний садок,
До гарних, до пахучих квіточок.
Пошу на цюю горду мову
Капуста каже знову:
„Задай, мій сину, ти тоді не величавсь,
Як був ти гусеню, та мною годувався.
Але таких як ти на світі в доволі,
Що в кращій долі
Забули рід і хати відреклись,
Що годувала їх колись.“

Сьвітові байки в сьпівах Степана Руданського.

V. БОГ НА ЗЕМЛІ.

— . [Далі] . —

VI.

Ой на річці, на Ордані
Тече вода гожа,
І приходить над ту річку
З Сином Матір¹⁾ Божа.
І ангели прилетіли,
Сьвічі засьвітили,
Засьвітили свої сьвічі,
Воду осьвятили.
І сьвятая й помішня
Ордань ціла стала,
І в Ордані Матір¹⁾ Божа
Сина іскунала.
Іскунала як дитину,
В пелюшки повила
І у яслах, у вертепі,
Спати положила.
І колише Мати Сина,
І сама дрімає,
Аж до неї тихо з неба
Ангел прилітає.
„Годі, Мати!“ — став казати,
„Сина колесати:
Казав Гирод²⁾ малі діти
Скрізь позабавити.
„Біжи, Мати, до Єгипту,³⁾
Ховай Свого Сина,
Поки Гироду не прийде
Смертна година!“
Мати з Сином на осяті
В Єгипет ступає, —
Гирод слуги свої злії
Всюди розсилає.
Слуги ходять і убити
Господа шукають
І, як воду, кров невинну
Всюди проливають.

VII.

І зачали у Рахлі
Діти побивати.
І зачала бідна Мати
Тяженько ридати.
І, як ріки, слюзи ллють сь,
Серце обкинає,

¹⁾ В першопісці: „Матеръ“. — А. К.
²⁾ Руданський геть усюди пише „Гирод“, а не „Ирод“ і не „Иродъ“, та мабуть чи не на всій Україні так само говорять, і фільмовічно бував з тут не липити (Herodes). — А. К.
³⁾ В першопісці: „Иипт“. — А. К.

Бідна Мати беть ся в землю,
Беть ся, промовляє:
„Діти мої, квіти мої,
Молоде колося!
Ой чого-ж вам так без часу
Спасти довело ся?!
„Лучче-б я вас, мої діти,
На сьвіт не родила!
Царю, царю нечестивий
Вбий ти Божа сила!“
Аж тут ангел прилітає
І почав казати:
„Ой не бий ся так тяженько,
Печальна Мати.
„Ой не бий ся за синами:
Рід твій не погасне
І від дочок стане племя,
Як ті зорі ясне.
„Ой не бий ся за синами:
Бог їх не покине, —
Незабаром і злий Гирод
Злою смертю згине!“
І здохнула ще раз Мати,
Слюзи утирає.
А в палацах на постелі
Гирод злий конає.

VIII.

Сконав Гирод з сего сьвіта,
Ніби не бувало;
І в Єгипті Матір-Божій¹⁾
Про те чутко стало.
І зібралась Божа Мати,
Свого Сина взяла.
І у нічку темненьку
Гори проходила.
Проходила ліса²⁾ - гори,
Іде і забулась
І на треблаженне древо
З небачки спіткнулась.
І на древо дитя висло,
Рученьки розкладо
І, як мертве, як прибите,
На ньому лежало.
„Ой не дармо же ти, древо,
Треблаженням звалось,
Коли моє дитя любє
На тобі рознинялось!“
Так сказала Божа Мати.
Сина підіймає,

¹⁾ У Руданського: Матеръ-Божі. — А. К.
²⁾ В першопісці: ліса. — А. К.

А Син Матері Сьвятій
Стиха промовляє:
„Мати моя, рідня Мати,
Я ще не розпняв ся,
Знов на руки повернув ся
І живий остав ся.
„Та колись то мене стануть
Роспинати люде,
І умру я в тяжких муках.
Гірко тобі буде!“

IX.¹⁾

Виріс Господь, охрестив ся,
На Ордані змив ся
І на горі, на Оливній,
З ньенькою простив ся.
Взяв апостолів дванайцять
І зачав ходити,
Людий грішних научати
І чуда робити.
Перше всього треба було
Воду запинити.
І задумав Бог по сьвітї
Греблі погатити.²⁾
І почав людий збирати,
Зьвірину і птахів,
Різних гадів, різних жабів,
Риб і черепахів.

¹⁾ В чорняку тут іде розділ про Водохрещі, та автор викинув його мабуть через те, що взяв його в Євангелії, а не з народних уст. Подамо той розділ далі. — А. К.

²⁾ Тут у Руданського невеличка плутанина. Все те, що народ оповідає про те, як Бог ходив по землі, Руданський відносить до Христа. Тим часом не все можна застосувати до Христа. Нема сумніву, що деякі народні оповідання про „Бога на землі“ стосують ся до найперших часів сьвітового будування і, значить ся, до Христа прикладати їх не слід. Така картина, яку ми маємо перед собою в цім 9-ім розділі, вказує на зовсім первісну природу: сьвіт очевидки доісторично створено, бо великого порядку в ній іще нема, ріки і море ще хаотично змішують ся і треба ріки позачувати. багатьох зьвірів або птахів іще нема [на пр бусля], а ті, що в. не мають іще своєї виразної, різко зазначеної зьвірничої індивідуальності [от хоч би кача]. Через те випадало би переказ про кача або про бусля [ч. X.] помістити в думу першу, а не в думу п'яту, і не випадало-б виводити тут на сцену, коло Бога, апостолів. А втім, не тільки Руданський, а й сам народ часто не вмів точно собі сказати, котрі події мали відбувати ся за сьвітотворіння сьвіту, а котрі — за часів Христових. — А. К.

І зібрались всі до Бога,
Стали працювати,
Стали скрізь греблі гатити,
Воду зашнурювати.
Тільки каня не хотіла,
По сьвітлі літала,
І як звав Бог до роботи —
Богови сказала:
„Не буду я з ставу пшти, —
Бог з тою водою!
Прожию я і без того
Дощем та росю!“
І скінчила ся робота.
Скрізь стави нагали,
І усі по воду ходять,
Котрі працювали.
Тільки каня приступити
Голосу не має
І жадення літає
Та дощу чекає.

X.

Загатив Бог стави всюди,
Став і гадь збирати,
Став збирати, замовляти
І в мішок складати.
І зібрав Він усі гади,
Які тільки були.
Петро з Павлом приступили,
Кінці зашморгнули.¹⁾
І Бог вибрав чоловіка,
Посилає в гори
І мішок той з гори каже
Кинути у море.
— „Не розв'язуй лиш, небоже“,
Господь йому каже,
„А то горе тому буде,
Хто його розв'яже!“
І поніс той міх на собі
Тай собі гадає:
„А ну, таки подивлюся!
Хто теє пізнає?“
І зайшов він між горами
Під іден місточок,
Оглянув ся і погнув ся
І гризе шнурочок.
Пук шнурочок! — а із міха
Як підуть гадюки!
І чоловік тільки ахнув
І заломив руки.
Аж надходить тут і Господь
І почав казати:
„Хто розсипав ті гадюки,
Мусить позбирати!“
І крилами стали руки,
Рогом ніс облив ся,
І з цікавого сіроми
Бусель ізробив ся.

XI.

Ізробив ся з него бусель,
Та все розум має
І, чи добрі, чи злі люди,
Добре розважає.
І подякує, як хоче,
І наробить горя...
Раз весною прилетіли
Буслі ізза моря.
Прилетіли і літали,
Місця²⁾ добирали

¹⁾ В прозаїчних „Оповідках“, що йдуть далі, про Петра та Павла, немає тут згадки. — А. К.
²⁾ У Руданського це слово раз-у-раз пишеться „місця“. — А. К.

І на клунях двох сусідів
Гнізда збудували.
І в ідного добре було,
Нічого казати:
В него любенько ходили
Буслі коло хати.
А в другого малі хлопці
З клуні не злізали,
Горобців в гнізді шукали,
Яйця зачіпали.
І найшов сердитий бусель
До гороху стежку:
В темну нічку приніс з поля
З вогнем головешку.
І до рання, ще досвіта,
Все вогнем там сіло.
А у доброго сусіда
Було инше діло:
Там в ту пору приніс бусель
Калиточку злата...
Оттака то, добрі люди,
З буслами робота!¹⁾

XII.

А тим часом люди стали
Змислу добирати
І усюди коло ставу
Млини будувати.
І на диво збудували:
Воду лиш пускають —
Вода бєть ся об колеса,
Колеса кружляють.
І зубами веретено
Колесо хапає,
Веретено, як на жорнах,
Камінь обертає.
А на верха й кіш готовий.
І вже не жури ся:
Тільки всипав, склади руки
Та мук див ся.
Вода скрутить, вода змеле,
Вода зшеретусь.
Сходьтєсь, люди, і меліте:
Вода не коштує...
Так то, воно, добрі люди,
Та не так ведеть ся,
І за мірою й за грішми
Мельник всюди пниєт ся.
Та тепер іще нічого:
Хоч мірчух збирають,
Але видно, що ще трохи
Бога в серці мають.
А з початку, не дай Боже,
Як вони збирали!
Не десяти, як ведеть ся,
А четверту брали.

XIII.

І дочув ся Христос-Господь, —
Думоньку гадає.
Взяв з собою Петра-Павла,
Млини оглядає.
І де приїде, потішає
Бідну громаду

¹⁾ Себ то: „От які історії приключаются з буслами!“ Цей зворот, хоч і не зазначений нашими словарями і не вживаний нашою літературною мовою, дуже часто можна почути на Правобережній Україні. Там слово „робота“ означає частенько не що инше, як саме — іменно: „історія“ або „дивна пригода“. Кажуть, на пр.: „була міні одного разу от яка робота“, себ то: „трапилась міні одного разу от яка дивна пригода“, і далі оповідають про такий який-небудь випадок, де робота [працювати] зовсім і не доводилось. — А. К.

І мельника¹⁾ навчає,
Дає добру раду.
І задумав іден мельник
Бога налякати,
Щоб не дати свого злого
Млина оглядати.
Лиш не Бога ошукати!
Господь знає теє,
І все наше Господь знає,
Добре і злеє.
Тільки Господь з Петром-Павлом²⁾
Став на міст ступати —
Аж став мельник іпід мосту
Медвідем ревати.
— „Ревай же ти, чоловіче“, —
Господь йому каже,
„А у млинні замість тебе
Нечистий заляже!“
І той мельник змінив ся
І медвідем став ся,
І на задніх тільки лапах
Людський знак остав ся.
А в млинні його чортяки
Тютюн собі стелять
І, як північ наступає,
На табаку мелять.

XIV.³⁾

Господь ходить в білім сьвітлі,
Іде коло ставу,
Аж чоловік на вершині
Скошує отаву.
І що скосить, — його жінка
Й діти забирають
І відносять на горбочок,
Буду накривають.
І та буда — незнаті-що,
Людям сьміх казати:
Блекотинні підпори,
Лободяні лати.
— „Що ти робиш?“ — Господь каже:
„Помагайбі, батьку!“
— „А що роблю? Таке бачиш,
Що буду хатку!“
— „Бій ся, Бога, чоловіче!“
Став Господь казати:
„Як ти будеш в сїй хаті
Зиму зимувати?“⁴⁾

¹⁾ У Руданського часом пишеться „мельник“, з мянким „л“, а часом — „мелник“, з „л“ твердим. — А. К.

²⁾ В чорняку Руданський був написав: „Господь милосердний“, та потім замазав епітет „милосердний“ та й виправив на „з Петром-Павлом“, бо певне міркував, що той епітет буде тут дуже не до ладу. Справді-бо: Ісус Христос у Руданського, як і в народніх переказах, з'являється зовсім не милосердним, а грізним, караючим, пімстливим Богом: ми бачимо тут перед собою не Христа наших чотирох євангелій, а вже швидче Христа євангелій апокрифічних. — на пр.: „Євангелія Хоми“ або „Євангелія дитинячого“ [Evangeliū Infantiae]. По тих матеріялах, які опублікував др Франко, нема вже чого сумнівати ся, що на Україні-Русі Хомиє євангеліє було доволі розповсюджене і, очевидно, полишило свої сліди на народній творчості. Ми й далі ще не раз побачимо в Руданського, що Христос не милує грішників, а карає смертю або хоробою за найменчу провинну, і не зовсім у дусі „Хоминого євангелія“. Зрештою, не треба забувати і впливу старозавітних апокрифів: народ переносить на Христа також риси старозавітного Бога-Сотворителя. — А. К.

³⁾ В чорняку тут уміщено цілий розділ, який у чистовику пропущено. Тема його та сама, що в розд. I, себ то про гріх людські. — А. К.
⁴⁾ В першій частині „Зиму зимувати“. — А. К.

— „Міні на зиму не треба,
Я і сю покину,
Бо лиш місяць маю жити,
А там і загину!“
— „Як же-ж жінка твоя й діти?!“
Став Господь питати.
— „А я знаю?? може підуть
До чужої хати!“
І здохнув Господь і каже:
„Недобрій люде!
Не будете же ви знати,
Коли смерть вам буде!“
І сказав Бог, віддалив ся,
Ходить понад ставом.
І от сонце спочиває,
Смеркне незабавом.

XV.

І тумани розлягли ся;
Закотилось сонце.
І приходить в село Господь
Під ідно віконце.
І поглянув Господь в хату.
В хаті — як годить ся:
Не димить убога скалка,
Каганець блищить ся.
Сам халяп кінєць стола
Сидить в кармазині,
А сусід стоїть бідняка
В сірії свитині;
Бідний плаче і ридає,
Багач ні словечка:
Межи¹⁾ ними на ту пору
Вийшла суперечка.
Бо убогий і багатий
Разом поле мали,
Разом його обробляли,
Разом засівали.
І на щастя біднякови
Поле зародило,
А багатому все поле
Куклем запліло.
І відрік ся багач поля —
Боже, твоя воле! —

¹⁾ В першій копії скарізь: „межі“. — А. К.

Тай і каже: „Котре гарне,
То те моє поле.“
І почалась межи ними
З того суперечка:
Бідний просить, бідний молить,
Багач — ні словечка.
На остаток ніби змякнув
І бідному каже:
„Взавтра нас сам Бог розсудить
І поля покаже!“

XVI.

Вбогий вийшов, а багатий
В опівночку саму
Серед поля убогого
Виконує яму.
І садовить у ту яму
Дитя своє враже
І соломю вкриває
І до нього каже:
„Гляди-ж, — каже, — як спитаю,
Чиє сеє поле,
То ти крикни!“ Твоє власне,
А бідного голе!“
А убогий і не знає. —
Рано повставали,
Позбирали всю громаду,
Коло поля стали.
І багатий ізняв шапку
І зачав питати:
„Скажи, Боже: хто тут сїв?
Вбогий, чи багатий?“
— „Ні, не вбогий, а багатий, —
Хтось відповідає,
А тим часом зміж народу
Господь виступає.
Виступає й багачови
Почав говорити:

²⁾ В рукописі: „крикне“. Таких випадків, що ненавдомене с замінює ся буквою *и* і навпаки, в Руданського дуже багато, і я вже про це згадував вище. Але ніч разом приклад дуже цікавий, бо через те нічим не відрізняють ся способи приказовий і висказовий. — А. К.

„З сего часу син твій буде
Вічне землю рити.“
І сказав усе народу,
І сам віддалив ся.
А народ у яму глянув, —
А там кротик рив ся.

XVII.

Вгамували ся багаті
І не обдирали.
Лиш не сиж, то другим люди
Бога прогнівливали.
Було сьвятенко, неділя;
Дзвони задзвонили
І до церкви на молитву
Кожного будили.
І набожні повставали,
Як годить ся вмились,
Надягнули хто що має,
Богу помолились —
І на утреті стояли
В церковці сьвятії..
Та не так-то воно було
В ідній хаті злії:
І там рано побуджались,
Та роботу мають:
Ідні — закришку щипають,
Ті — дрова рубають;
Господиня їсти варить;
А господар хати,
Ще до служби пообідав
Тай пішов орати.
І оре він серед поля,
На воли гукає,
Аж Господь іде до него,
Йому розважає:
„Що ти робиш, чоловіче?!
Неділенька, сьвято!“
— „Таких сьвят“, — плугатор каже,
„Г в року багато!“
І скарив його Син Божий
Карою своєю:
Плуг, плугатор і погонич
Щезли під землею.

[Далі бує].

Марія Стюарт.

Трагедия в 5 діях. Написав Фридрих Шілер.

З німецької мови перекладав Б. Грінченко.

[В. Чайченко.]

— [Далі.] —

Шестий вихід.

Ті, що й перш. Лейчестер.

Лейчестер

(силоміць відчиняє двері і входить по владарському).

Де той, хто сьміє боронить мені
До королеви увійти моєї?

Глизавета.

Як сьмієте?!...

Лейчестер.

Мене спиняють! Коли
Тут Борлейф може бути, то і я!

Борлейф.

Занадто ви вже сьміливі, мільорде,
Що без дозволу увійшли сюди.

Лейчестер.

А ви занадто незвичайні, льорде,
Що сьмієте тут говорити ви?
Дозвіл ще? Що? Немає тут нікого,
Хто графови Лейчестерови міг би
Забороняє, чи дозволяти! (Наближаю-
чись півкір до Глизавети). З уст
Моєї королеви хочу я...

Глизавета (не дивлячись на його).
З перед очей моїх, нікчемний, геть!

Лейчестер.

Не добрую мою Глизавету,
А льорда, ворога мого, я чую
В словах цих несприхильних. До моєї
Вдаюсь Глизавети. Ти його
Тут слухала, — послухай же мене.

Глизавета.

Кажи, гідкий! Побільш своє злочин-
Скажи, що не робив його! [ство, —

Лейчестер.

Нехай

Перш вийде докучний оцей. (До Борлей-
фа) Ідїть!

На те не треба свідка, що я маю
Мой казати королеві! Йдїть!

Глизавета (до Борлейфа).

Зостаньтесь! Я велю.

Лейчестер.

Навіщо третій

Між нас? У мене діло до моєї
Державиці, коханої без міри,
І мій уряд дає мені права...
Стою на тім, щоб лорд пішов ізвідси.

Глизавета.

Як личить вам горда ся мова!

Лейчестер.

Личить!

Бо я вищасливлений від тебе єсть,
Бо я з твоєї ласки єсть піднятий
Найвище і над його й над усіх!
Мене таким твоє зробило серце,
А що дало кохання — присягаюсь —
Те до загину боронити буду!
Хай виїде він і за хвилину ти
Мене вже зрозумієш.

Глизавета.

Ви даремне

Надістесь тепер мене влестити.

Лейчестер.

Хай улеща базікати охочий!
До твого серця буде річ моя!
І на що зваживсь я, — на ласку певний
Твою, — те виправдаю перед серцем
Твоїм. Я иншого не знаю суду,
Опріч твого серця.

Глизавета.

Безсоромний!

Воно-ж тебе найперш осудить. Лорде,
Листа ви покажіть йому.

Борлейф.

Ось він.

Лейчестер

(ні трохи не збентежившись скидає очима
на листа).

Марііне писання.

Глизавета.

Прочитай

І занімі!

Лейчестер

(прочитавши, спокійно каже):

Не можна-ж осудити, сподіваюсь
За те, що тільки так воно здасть ся.

Глизавета.

Скажи, що не зсилав ся з Стюарт ниш-
тї не брав портрета і не давав [ком,
На волю їй надїї.

Лейчестер.

Був би винний,
То легко свідчення вороже збив би,
Але з сумлінням чистим признаюсь,
Що Стюарт правду пише.

Глизавета.

Нещасливий,

Чого-ж іще?

Борлейф.

Сам осудив себе.

Глизавета.

Геть, зраднику, з перед очий! У Товер!

Лейчестер.

Не зрадник я! Хай помилувсь, сховав-
Від тебе вчинок сей, але-ж мету [ши
Я добру мав: щоб про її заміри
Довідатись і знищити її.

Глизавета.

Нікчемне виправляння!

Борлейф.

Як, мільорде,

Ви думаєте...

Лейчестер.

Сьміливе се діло

Почав я — знаю се. Граф Лейстер тіль-
І міг на його зважити ся тут. [ки
Як Стюарт я ненавиджу — всі знають,
Уряд високий мій і віра та,
Що королева шанувала нею
Мене, — була-б повинна всі підзори
Вбивати, — може бо людина та,
Що над всіма її ти піднесла,
Іти шляхом своїм окремим сьмілим,
Повинність відбываючи свою.

Борлейф.

Коли ви добрії заміри мали, —
На віщо-ж ви ховались?

Лейчестер.

Ви, мільорде,

Ще не зробивши хвалитесь і скрізь
Про себе дзвоните. Це звичай ваш.
А мій — не той. Зроблю, — тоді кажіть.

Борлейф.

Кажіть тепер, бо мусите казати.

Лейчестер

(згорда та зневажливо дивлять ся на його).

Пишається чудовим ділом ви:
Обратували королеву й зраду
Знайшли! Все знаєте ви, вам здасть ся, —
Ніщо не може утекти від ваших
Очий бачучих — бідний ви хвалько!
Та от хоч пильні ви, — Марія Стюарт,
Була-б, як би не я, на волі сю ніч.

Борлейф.

Як? ви?...

Лейчестер.

Еге, я, лорде! Королева
На Мортімера звирившись, йому
Свої таємниці сказала, навіть
Дала наказ кривавий про Марію,
Що зрієсь його з огидою Павлет.
Хіба-ж не так? — скажіть!
(Королева та Борлейф дивлять ся одне на од-
ного збентежені).

Борлейф.

Як ви могли

Про се довідатись?

Лейчестер.

Хіба-ж не так?

Ну, де-ж тоді були, мільорде, ваші
Всі тисячу очий, що не змогли
Побачити, як дурив вас Мортімер?
Що лютий був напієт, прийшов від Гізів,
Марії щирий друг, завзятий мрійник,
Хотів Марію вирвати з неволі
І вбити королеву?

Глизавета

(здивувавши ся страшенно).

Мортімер?!

Лейчестер.

Його до мене Стюарт послала,
І так я міг дізнати його заміри.
Сьогодні вирвать мусіли її
З темниці, — сам мені признав ся зараз.
Звелів його вхопити я, а він
Ратунку не знаходячи і вздрівши,
Що упіймавсь і згнула вся справа,
Убив себе!

Глизавета.

Нечувано мене

Одурено! Сей Мортімер!...

Борлейф.

І зараз

Зробилось це, як я від вас пішов?

Лейчестер.

Сам задля себе мушу я жаліти,
Що він умер, бо свідчення його,
Коли-б живий лишив ся, — до останку
Повинно виправдять мене було.
Тим судови його до рук віддав,
І найострійший суд повинен був би
Мою невинність перед світом всім
Оборонити.

Борлейф.

Кажете, що сам

Себе убив? Він сам? Чи ви його?

Лейчестер.

Підзор ганебний! Хай спитають варту,
Що їй його забрати я звелів!
(Іде до дверей і гукає. Входить офіцер вартовий).
Її величності ви доповісти
Повинні, як той Мортімер умер.

Офіцер.

В передпозою я стояв на варті,
Як двері відчинив мільорд і враз
Звелів його за зраду ісхопити.
Посатанівши той, — здобув кинджал
І кленучи без міри королеву,
Ветромив його собі у груди, — ми
Спинити не встигли, — він умер.

Лейчестер.

Гаразд!

Ідїть. Цього вже досить королеві.

(Офіцер виходить).

Глизавета.

Якая безліч тут злочинств гідких!

Лейчестер.

Хто-ж ратував тебе? Лорд Борлейф се?
Чи знав про небезпечність він? Чи він
Її від тебе відвернув? Ні Лейстер
Був оборонцем — янголом тобі.

Борлейф.

Так, графе, вчасно задля вас умер
Сей Мортімер.

Глизавета.

Не знаю, що й казати.

І вірю вам, і знову я не вірю!

То винні здається мені, то ні.

Яка-ж ненавидна мені вона!

Ота, що через неї так я мучусь!

Лейчестер.

Умерти мусить! Сам на те я голос даю. Я не виконувати радив
Тобі той присуд, поки знов чия
Рука за неї зніметь ся. Зробилось, —
Тепер я сам обстоюю за тиж,
Щоб виконати присуд той негайно.

Борлейф.

І ви се радите так? Ви?

Лейчестер.

Хоча

І важко за надмірне ваятись, — бачу,
Що без кривавої цієї жертви
Добра не буде нашій королеві.
Тим раджу я тепер приготувати
Наказ вести її на страту зараз.

Борлейф (до королеви).

Коли мільорд так вірно й чесно дума,
То хай же він і виконає присуд.

Лейчестер.

Я?

Борлейф.

Ви! Не виправились ви іще
Найкраще-ж се ви можете зробити,
Коли ви тій, що, кажуть, ви кохали
Зрубаєте їй голову самі.

Глизавета

(дивлячись на Лейчестера).

Порада гарна. Хай же й буде так!

Лейчестер.

Хоч мусів би мене мій ранг високий
І визволяти від такого діла,
Що тільки Борлейфам усяким лічить,
Хоч хто стоїть так близько до престо-
Не мусів би нещастя учиняти, — [лу, —
Але щоб щирість виявить свою,
Щоб догодити королеві, я
Зрікаю ся високих привілеїв, —
Приймаю сю зненависту повинність.

Глизавета.

Ділити ме її лорд Борлейф з вами.
(До Борлейфа).

Хай зараз же готують той наказ!
(Борлейф виходить. Чути галас із на двору).

Семий вихід.

Ті, що й попереду. Граф Кент.

Глизавета.

Що стало ся, мільорде Кенте? Що
Мій Лондон стурбувало?

Кент.

Королево,

Народ обліг палац: тебе уздріти
Він вимага.

Глизавета.

Чого-ж народ мій хоче?

Кент.

Ввесь Лондон страх обняв, що небез-
Тобі погрожує, що мов заживці [печність
Від пани прислані круг тебе скрізь,
Заприсяглись мов католики Стюарт
З темниці вирвати й за королеву
Настановити. Віри їме народ
Тому — й лютує. Тільки голова
Марііна, як би сьогодні впала,
Могла-б утихомирить народ.

Глизавета.

Як? хочуть се примусити мене?

Кент.

Вони не йти поважили ся доти,
Аж поки ти підпишеш присуд їй.

Осьмий вихід.

Ті, що й перш. Борлейф та Девісон.

Глизавета.

Що, Девісоне, принесли?

Девісон

(наближаєть ся поважно).

Звеліла

Ти, королево...

Глизавета.

Що се? (Хоче взяти папір,
тремтить і поступаєть ся назад).

Боже мій!

Борлейф.

Скорись народови: се Божий голос!

Глизавета

(вагаючись, сама з собою борючись).

О, лорди! Хто-ж мене впевнить, що
Я чую голос усього народу [справді
І світу усього? Ох, я бою ся,
Що волю стовпища вволивши я,
Почую зовсім иньше, — й ті, що тягнуть
Тепер на діло се мене, — осудять
Без жалю, скоро зробить ся воно.

Дев'ятий вихід.

Ті, що й перш. Граф Шрусбурі.

Шрусбурі.

До діла необачного схиляють
Тебе, державице. Не поступаєсь!
(Побачивши Девісона з папером).

Чи стало ся уже? Чи справді? Бачу
Страшний папір у його. Королеві
Його й показувать тепер не треба!

Глизавета.

Великодушний Шрусбурі, мене
Примують.

Шрусбурі.

Хто-ж амушувати може

Тебе? Ти — поведителька, — і личить
Тепер твою величність появити.
Звели мовчати тим уста м суворим,
Що сьміють амушувать державну волю
І керувати присудом твоїм.
Сліпа омана, страх народ ізбурих,
І ти обурена з тяжкої кривди:
Людина ти — й тепер судить не можеш.

Борлейф.

Осуджено давно, — і не казати
Тепер, а виконати присуд треба.

Кент

(як увійшов Шрусбурі вийшов був, а тепер
вертаєть ся).

Все розрух більшає, народ не спиниш.

Глизавета (до Шрусбурого).

Ви бачите, як силують мене.

Шрусбурі.

Я одного прошу: перечасуй!
Пером черкнувши, ти рішаєш щастє,
Спокій на все своє життє. Про це
Ти довгі роки думала, — не вже-ж
За мить одну тебе потягне буря?
Перечасуй хоч трохи, заспокій ся
І підожди тихійшої години.

Борлейф (палко).

Так, жди та гайсь — аж поки всю дер-
Обніме полум'я і ворогам [жаву
Нарешті пощастить тебе убити.
Вже тричі Бог від тебе смерть відводив,
Сьогодні доторкнула ся до тебе
Вона, — і після цього ждати чуда
Було-б се — ласку Богу вивірати.

Шрусбурі.

Господь, що сам тебе чотири рази
Обратував чудовною рукою,
Що дідови в безсилі руки силу
Післав перемогти злочинця, — Він
Достойний віри! Не за правосудність
Знімаю голос я, — бо вже того.
Почути в бурі цій ти не здолаєш, —
Почуй одно: боїш ся ти Марії
Живої, — ні, ти мертвої її,
Без голови, лякати ся повинна!
З труни вона устане мстивим духом,
Невгоду сіючи, твою державу
Вона перейде і серця в народу
Твого від тебе геть відверне. Брити
Її тепер ненавидять, страшну,
А вмере вона, — за неї мститись будуть.
Тоді не ворога своєї віри
Унуку королів своїх побачуть
У її зненависти твоєї жертви
Та задрощів уздрять вони в безчасній.
Помітиш скоро ти відміну ту.
Як зробить ся криваве діло, — Лондон
Ти перейди, ти вийди до народу,
Що перш радіючи збиравсь круг тебе,
Вздрим иньшу Англію, народ не той,
Бо вже не осявати ме тебе
Та правосудність, що схиля до себе
Усі серця. Ні, лях страшний товариш.
Утисництво, поперед тебе піде,
І улиці, де йти меш ти, обезлюдить.
Найгірше, найстрашніше ти зробила:
Коли її сьвященна голова
Впаде, — то вже чия не впасти може.

Глизавета.

Ах, Шрусбурі, — мені життє сьогодні
Обратували ви, — кинджал забійчий
Від мене відвели, — на віщо ви
Його спинили? Розбрат би скінчив ся,
І, чиста від усіх провин, лягла-б
Я в тиху яму. Справді бо втомилась
Життєм і пануванням, і коли
Повинна з королев одна умерти,
Щоб другій жити, — а впевнилась я:
Не може бути інак, — то чому
Не вмерла я? Народ хай вибирає,
Йому вертаю владу я свою.
Мій свідок Бог, що я не задля себе, —
Задля добра народного жила.
І як що сподіваєть ся від Стюарт,
Облесниці молодшої, народ
Днів щасливіших, кращих, то тоді
Зійду я залюбки з цього престолу
І в тихую самотність до Вудстоку.
Вернусь, де діти мої молоді жили,

Далека від величності земної —
В собі самій анахорита її.
Не здатна на державство я: державець
Могти суворим бути мусить, — я-ж,
Я — жаліслива: довго я щастиво
Порядкувала в цій країні, поки
Я тільки щастя мусіла давати;
Прийшла-ж важка повинність королів-
І почувую я свою несилу. [єска, —

Борлейф.

Слова такі некоролівські чуючи
З уст у моєї королеви, — я
Свій рідний край і обов'язки-б зрадив,
Як би мовчав і далі. Кажеш ти,

Що більше, ніж себе, нарід свій любиш, —
Дак покажи-ж тепер се ти! Спокою
Не оббирай собі, державу бурям
Віддаючи! Про церкву ти подумай!
Чи мусить із цією Стюарт знов
Старе вернутись дурнівство? Знову
Чернець тут заганує, і легат
Із Риму прийде замикать церкви
І наших королів скидає з престолу?
Одвіту в тебе вимагаю я
За душі всіх твоїх підданих, бо
Від того, як в цьому ти ділі абиш,
Спасіння їх залежить, чи загин.
Невчасні тут жалі усі жіночі:
Добро народище — повинність се
Найвища. Шрусбурі тобі життє

Обратував, — я-ж Англію ратую,
Це більш.

Глизавета.

Сама розмірковувати хочу.

Розваги чи поради від людей
Не знайдеш у таких великих ділі:
Я вдамсь до вишого Судді: як Він
Навчить, так і зроблю. Ідіть, мільорди!

(До Девісона):

Ви, лорде, дожидайтесь поблизу.

(Лорди виходять. Сам Шрусбурі стоїть ще
трохи перед королевою, пильно, мов що хоче
сказати, на неї дивлячись; тоді тихо виходить,
випляючи велике горе).

[Далі буде].

ЛИСТИ З КРИМУ.

→ [Далі.] ←

Звістно чи саяк, чи так, а панує в Ялті мова російська, хоча людиність ялтинська вживає в бесіді якої рідної мови — 26 мов. Регістрація показує, що рідною мовою своєю уважають: „русскую“ 6.577 осіб, жидівську 1.110, грецьку 1.086, татарську 384, турецьку 194, польську 175, „малорусскую“ 111 і т. д. Однак таких даних не можна мінімально признати певними, коли я бачу, що в Туреччині в Ялті 861 чоловіка, а в Україні 2.007... То-б то 1.896 чоловіка з України відrekli ся від рідної мови!! Хоча я бачу виразно і голосно постановлену регістраторами тенденцію довести, що Ялта місто не татарське, а „русское“; але не хочу думати, щоб регістратори навмисне перекручували факти. Ні, річ зовсім для мене ясна. Регістрацію роблено в грудні, коли „гостий“ в Ялті завжди велими мало [того дня як справляли регістрацію усіх їх було 751]. Всі останні заїди поприходили на заробітки, значить вони люди темні. Ото-ж 111 осіб освічених на питання про рідну мову і відповіли, що така мова у них „малорусская“; а останні Українці-робітники, певна річ, самого питання не розуміли і коли регістратори питали у них: „Твоєї рідної мови російської?“ — вони відповідали: „Та вже-ж пак російської“; а регістратор „нічого не сумняся“, писав: „русская“... Що Ялта не татарське, а дійсно російське місто — проти сего загатити ся не можна; тільки ж на те треба уважати не на мову, а на звичаї, на порови та на культуру Ялтинців.

Справді про яку національність в Ялті може бути річ? Це чистої води „космополітична федерація“. Се дійсно те селище, де, як мовив Пушкін, хоч і не про Ялту:

Смись [мішанина]
Племень, наріччій, состояний;
Изъ хатъ, изъ келій, изъ темницъ
Они стекли ся для стяжаній!..“

В усіх ялтинських „федералістів“ один прапор „нажива“ і в усіх їх одно проствання до себе „ідеї“. Річ очевидна, що всіх заїдів з простого народу привело в Ялту бажання знайти заробіток. Надія на заробіток тягне простонароддя взагалі в Таврію, а найпаче на південний б-рєг Криму. Скоро скінчили ся праця хліборобська на полі, ви бачите по південному берегу Криму скрізь з усіх усюлів загожих людей, що шукають собі роботи: більшість їде переконувати виноградарів. Торік приходили Вірмени навіть з Вану. Щоденна плата на виноградарів і в Ялті і скрізь 50 коп. до 1 карб. на харчах самого робітника. Швидко за всіх знаходять собі роботу Турки і Вірмени; гірше за всіх Великороси; Українці стоять посередній; Татари вельми мало попадають ся між робітниками на виноградарях; велика вже хіба нужденість примушує Татарина піти переконувати чужі виноградарів. Турки і Вірмени роблять добре, швидко, не лукавлять і вже менш карбованця за день не стають на роботу.

Виноградари, звістно, гуртують робітників в артілі і з тієї-ж артілі вибирають доглядачів. Найчастіш на доглядачів беруть Турків. Торік на одному винограднику був цікавий випадок: прийшло четверо Вірмен і один Турок з Вана. Стало ся так, що Вірмени попали до тієї артілі, де за артільника був їх ванський земляк Турок. Вірмени обурили ся. Що се таке?! — кажуть вони. — І там [в Туреччині] Турок править нами і тут Турок за артільника. Не хочемо; дайте нам кого иньчого, хоч Москаля. Послухали ся їх. Але за тиждень, чи що, знов просять: „Візьміть собі Москаля, дайте нам Турка; Турок, правда, пильно доглядає за нами на роботі, не дає велювати; але не шахрує і хабарів не вимагає“.

В самій Ялті виноградарів не багатько, але заїди з Туреччини знаходять собі иньчу роботу: з них, як і з Греків — найліпші теслі, вапнярі і каменярі.

З власного досвіду, хоч, правда, невеликого, я спостеріг, а ще більш чув від людей певних, що заїди з Туреччини, найпаче Турки, напавшись на роботу, поводять ся ретельно, ошадно і. головна річ, ні на одну волосину ніде і ні в чому не поступають ся власним достоїнством і свідомим почуттям самоповажання. Турок наймаєть ся як робітник; сама повага людська від того у його не меншає і в відносинах до господаря він вважає останнього рівною собі людиною, а не так, як наш Українець або ще більш Великорос. „Прийде, — казали міні, — Турок чи в контору до виноградаря, чи в якій справі до поліції або що, він не кланяєть ся як Москаль, не мнєть ся як Українець, не лебезує як Грек, а, з почуттям людської самоповаги, подає руку, зараз сідає і сідаючи висловлює свою справу“.

Однак я трохи збочив.

Таким от „федералістам-робітникам“ і Бог велить думати перш за все про „наживу“, се-б то щоб більш заробити. І річ моя не про таких „федералістів“, а про тих інтелігентних ялтинських „федералістів“, що з прапору життя громадського стерли усі иньчі девізи, окрім єдиного: „гроші!“ І де-б ви не повернули ся в Ялті — скрізь ви бачите отсю девізу на найпершому місці.

Приходите в читальню. За право читання найменша плата — за місяць карбованець. А що ви читати мєте? Двітри часописі; десяток чи що всяких дешевих ілюстрацій та „модних журналів“. Захочете взяти книжку до дому читати — три карб. заставу; а до того опріч белетристики і в виборі не вельми широко. Питаю: Спасовича VII-ий том — нема, Міллєра — Історія ісламу — нема, Янсона, Янжула [Изъ психологій народів] — нема!... Ковалевського Максима [Происхождение современной демократіи] — нема і т. д. Навіть нема жадного видання ні таврицького земства, ні таврицької архівної комісії... Як бачите: плата за читання супротивлена змісту читальні...

6 в Ялті клуб [касіно] і тут деруть наче за батька: в ялтинську „скинію“!... Поліція вимагає у вас „виду“, щоб за право ходити в клуб тільки у день мусите платити 1½ марб. що місяця; а щоб ходити і в день і в вечері заплатайте 3 карб., та ще треба, щоб вас записав хто з членів клубу... Сам по собі, значить, чоловік не варт права зайти

[Далі буде].

О. Я. Кониський

Т. Шевченко в дорозі з заслання.

[2 серпня 1857-ого року до 27-ого березня 1858-ого року].

Критично-біографічний нарис.

— Написав О. Я. Кониський. —

[Конець.]

Х.

Один з Шевченкових біографів Вп. М. Чалий¹⁾повідав, що „після відказу Пушкіну Шевченко записав на довго“. Невідомі нам ті ключі, з яких д. Чалий зробив такий присуд. А я уважно переглянувши Шевченкові листи і Записки, певен, що присуд сей зовсім несправедливий, як несправедливі і дальші слова д. Чалого, що Шевченко пильнував, ходячи до театру, пиймати Пушкіну за кулісами, але вона втікала від його п'яного, доки він не повалить ся було де будь на вільну канапку.

З щоденних Тарасових записок я зробив чимало виписок за ті три тижні, випровож котрих тягла ся пасія його сватання. День скрізь день, ранок і вечір, наче в прозорій воді гірської криниці, бачили ми не тільки те, що він діяв, але й те, що з ним діяли і діяло ся: і раз тільки, єдиний раз Тарас признав, що „провів безпечно ніч“. Се було після того разу, коли Пушкіну найбільш вразили його самолюбство. Нехай буде, що тієї ночі образений і знесиленний поет, заливав випивачкою болі кохання і образи.

Ще виразніше стоїть річ про „куліси“ і „канапки“. 3-го лютого настунав того року великий піст; значить до театру ніхто не ходив і спектаклів у піст не було і не могло бути. Правда 16 лютого були в театрі живі картини і Шевченко був у фойє і сидів з Пушкіним; але досить згадати, що в тих картинах брала участь годованка Дорохової — Пушкіна і Дорохова пильнувала коло їх. А Шевченко так шановав, і Дорохову і Пушкіну, що сама ота шаноба не дала-б йому показати ся пияним в театрі, та ще за кулісами.

Найгірший з психічного боку був у Шевченка останній день того сватання, день 23. лютого, і не було б нічого чудного, коли-б він в той день „наливав ся“ як він казав; чи „запив“, як каже д. Чалий. Але-ж з „Записок“ знати, що того дня він одержав листа від Куліша і міркування його над змістом того листу, свідчить нам, що у Тараса в голові „чмелі не гули“. Навпаки: він міркує свіжою головою і обмірковуючи тільки що пережити сердешне лихо, каже: „Завтра Кудлай їде до Володимира“²⁾. Прохати му його взяти й мене з собою. З Володимира якось допхаю ся до села Никольського і там, в обіймах мого старого друга [Щенкіна]. Біг дасть забуду і про Пушкіну і про всі мої гіркі безталання і невдачі. Опочину тай візьму ся перепишувати для друку мою невольницьку поезію“.

Річ певна, що так би воно й стало ся, але-ж доля змилостилась над страдальником. Мабуть лихий долі або вже соромно стало за таке раз-у-разне гнобління чоловіка, або вона втомила ся гнобити Шевченка, мусіла спочити, заснути на якийсь час, а в ту саме годину і блиснув Тарасови промінь нуті не в Никольське, а шляхом сподіваним і бажаним.

25. лютого в день Тарасового народження приходить до його лист від Лазаревського, де він подав йому радісну звістку, що на прохання графа Ф. П. Толстого дозволено Тарасови жити в Петербурзі під доглядом поліції і під кермом графа, щоб він [Тарас] навчав ся живопису в Академії худо-

жеств. „Графиня, — додав Лазаревський, незвичайно рада, що ти прийдеш сюди і просить, щоб ти поспішав, а головна річ, щоб не образював ся умовами [доглядом], бо се тільки одна форма. Тобого тепер цікавлять усі художники і бажать, щоб ти швидче приїждив“.

Не треба міні говорити про те, як зрадив Тарас з такої звістки. „Ліпшого поздоровлення з моїми іменинами не можна й бажати“.

О 3 години того-ж дня нижегородські приятелі Тараса шанували імениника обігом. „За обідом було весело; бо все товариство було однодушне, прости і до високого ступня благододу. За шампанським — каже поет в „Записках“ — я зняв промову, подякував за зроблену міні шанобу і нарешті додав, що „я не ремствувати му на Бога, коли скрізь стрічати му таких добрих людей, як вони — нині сущі зо мною і що пам'ять про них я на віки збережу в своєму серці“¹⁾. Того-ж дня Шевченко писав до Лазаревського: „З роду ніхто в світі не поздоровляв мене з іменинами так весело як ти мене сьогодні повітав. Спасибі! Подякуй за мене Толстих. За тиждень сам подякую їх особисто“²⁾.

Але обіцяючи достати ся за тиждень до столиці, Тарас не звернув уваги, що йому треба діждати ся в Н. Новгороді урядової звістки, інакше не можна їхати йому. І ждати йому довело ся ще більш тижня, доки одержав він в свої руки формальний дозвіл їхати в столицю.

Мусимо розглянути, що робив Шевченко за останні дні свого перебування в Н. Новгороді. Може чи не „запивав“ він на радощах? Почалося ніби то з того.

Приятель і земляк його Товбич запросив його, актора Володимирова і якусь „голіну людину“ Сашу Очеретникову проїхати з ним за 75 верстов в село Мідівку. Тут були вони два дні і я гадаю, що тут не обійшло ся без випивачки. Тарас пише в своєму журналі 28 лютого: „Подорож наша була веселою і не без користі. Саша Очеретникова була огидлива і без милосердя пиячила і на кожній станції аравувала не розбираючи людей. Бідолашне і пропаше на віки, хоча і прекрасне створіння. Жахливі драма!“ — каже Тарас на сам кінець.

Першого березня прийшла і від міністра ви. справ звістка, що Тарасови можна їхати до Петербурга. А на другий день ластівкою весняною прийшов до його теплий, сердешний лист його „св'ятої заступниці“. „Мої заповітні мрії справляють ся, — писала графиня Толстая: невагом я побачу вас, наш бажаний гостю, Тарасе Григоровичу! От уже тиждень як цар дозволив вам жити в столиці і вчити ся в Академії. Приїздіть швидче! Більш неспроможна писати; з радощів та з нетерплячки руки тремтять“.

Але ще кілька день мусів Шевченко задержати ся в Н. Новгороді, і час той віддав переважно на перегляд своєї „невольницької поезії“.

Річ певна, що під „невольницькою поезією“ він розумів свої українські твори, що понаписував на заслання. Тут виникає цікаве питання: звідкіль у поета взяли ся в Ниж-

¹⁾ Чалий, стор. 115.

²⁾ Володимир Губер, місто, за шляху в Москву.

¹⁾ „Записки“, стор. 177.

²⁾ „Ознова“ 1862 кн. III.

Original from

UNIVERSITY OF ILLINOIS AT
URBANA-CHAMPAIGN

ньому Новгороді його „невольницькі поезії? Річ запевне відома, що коли в квітні р. 1850 у його була зроблена ревізія паперів і його взяли в арешт; закинули спершу в каземат¹⁾, а потім заслали в Новопетровське, дак під час тієї ревізії у його забрали з українських віршів тільки вірші Шевченка „Сьвячена вода“, а власних його не взяли; бо Герн з ф. Лазаревським встигли забрати їх до себе ще до ревізії. Ті вірші зкупі з инчим Тарасовим добром віставало ся у Герна. Ідучи на заслання до Новопетровського, все-ж пак Тарасови не можна їх було взяти, то Герн і не дав би з обережності. З переписок поета з Броніславом Залеським відаємо, що увесь час, доки поета не визволено з неволі, — речі його, що заціліли від рук ревізорів, були в Оренбурзі у Герна. Знаємо що Шевченко, як був в Астрахані, писав 10 серпня 1857 до Герна. Зміст того листу нам невідомий, листа того досі неоголошено, тай чи заціліл він у кого? Герн — чоловік і жінка пошмирили. Я тієї думки, що в тому листі Шевченко прохав Герна вислати в Петербург на адресу Лазаревського його папери. Я певен, що Герн і вислав, але коли Тараса спинили в Н. Новгороді, то вже-ж не рука була Лазаревському пересилати ті папери до поета по пошті; а коли її пересилати вже, дак хіба через певні руки. Коли-ж Герн не відіслав їх до Лазаревського так ледві чи відважив ся-б він переслати папери до Тараса по пошті. Можна-б гадати, що він переслав їх через Круликевича. Останній вертає ся з заслання з Сир-Дар'ї і ідучи через Н. Новгород, бачив ся 7 січня р. 1858 з Шевченком²⁾. А 26 січня Тарас пише до Куліша, що українських поезій для друку у його є на добрих дві книжки; тільки переписи, тай друкуй³⁾.

Однак постане й друга думка, може чи не більш певна.

Що у Шевченка не було тоді, як він прибув до Н. Новгорода, „невольницької поезії“, проти сього не можна зм'ягати ся! Була-б вона у його, то-б він не гаяв ся неерегулювати її; дав би перевагу їй, а не „Матросу“ і де небудь згадав би про неї в своєму журналі; а то він про неї згадує вже в лютому, коли Шрейдерс-земляк і приятель його вернувся з Петербурга 19 лютого і „привіз лист від Лазаревського“⁴⁾. Певне, що з тим листом Шрейдерс привіз і „невольницьку поезію“, бо 21 лютого поет „почав переписувати для друку свої вірші писані від року 1847 до 1858“⁵⁾.

Дак ото перебираючи свою „невольницьку поезію“, Шевченко 4—6 березня полагодив свою „Відьму“, „Лилію“ і „Русалку“.

7-го березня прийшов до його жандар, що відвозив в Вятку якогось неслухняного свого батьковий сина капітана Шліпенбаха. Вертаючи до Петербурга, він довідав ся, що й Шевченко хоче їхати і прийшов, чи не хоче вкупі їхати, а він за 10 карб. довезе його до Москви. Всіма сторонами попущик трапляє ся вигідний. Тарас поєднав ся з ним за ціну і другого дня попрямає ся з нижегородським приятелем і 8 березня о 3 годині після півдня рушив з Нижнього Новгороду.

XI.

Вийшли вони савими: але пригріла весна і у Владимир приїхали на колесах. Тут на станції Шевченко зустрів старого свого знайомого Бутанова, що ото р. 1848 і 49 під його кермом плавав по Аральському озеру-мору. З того часу вони й не бачили ся. Тепер Бутанов їхав на береги Сир-Дар'ї. У Шевченка аж на серці похололо від самих споминів про ту пустиню⁶⁾.

Вночі о годині 11 ваш поет дістав ся в Москву і заквартировав у якомусь готелю, а ранком знайшов квартиру Щепкина тай перебрав ся до його. Ще в дорозі почало боліти у Тараса око; в Москві погіршало; розпухло, почервоніло і на лобі прикинуло ся прищі. Треба було до лікаря. Він вдав ся до свого нижегородського знайомого лікаря Ван-Путерена. Лікар, виписавши ліки, казав не виходити з хати

принаймні цілий тиждень. „От тобі й столиця, — каже Тарас в журналі 11 березня: — сиди в хаті та дивись з вікна на старого, неграбного Пимена“¹⁾.

„Сам чорт простяг ся серед шляху, не пускає мене до вас“, — писав він тоді до Лазаревського.

Тимчасом дехто і з українських і з російських письменників, довідавшись, що поет в Москві, почали відвідувати його. Першим прийшов старий Михайло Максимович. „Молоді дідусь, — каже про його Тарас в журналі своєму: — запустив вуси та і вус не дме“. А у вечері того-ж дня, 12. березня, зібрали ся до Щепкина відомі письменники того часу Афанасєв, Бабет і Кетчер. Щепкин прохав Тараса, не вважаючи на недуг і на завязане око, вийти до гостинної сьвітлиці. Вийшов Тарас. „Час до вечері хутко минув. Подали вечеру, сіли до столу, а я пішов до своєї келіді [бо лікар призначив йому дисту]. От клята хвороба!“ — гніваєть ся Тарас. Дійсне хвороба не кидала його. Ван-Путерен поїхав до Нижнього, а Тараса передав якомусь своєму знайомому лікарю Німцю. Щепкин тимчасом покликав свого лікаря, професора Мина, відомого перекладника на мову російську Дантового „Пекла“.

Лишень 16 березня почало Тарасови лекшати, однак лікарі, відвідавши хорого 17 березня, радили не виходити ще з хати. „Але я, — признаєть ся поет, не послунав ся і у вечері нищечком відвідав свого старого друга княжну Варвару Рєпніну. Вона щасливо переіменила ся, бунім помолодшала і вдарила ся до ханшества“²⁾.

Річ певна, що і Рєпніна, як і Тарас „не ті стали“ бо „не ті годі!“ Десять років на обох лишили свій слід. Княжна бачила Шевченка останнім разом перед арештом його. „Тоді він був чоловіком молодшим, при здоров'ю; повно було у його надії на прише; тепер перед нею був трохі що не дідусь: твар покрита червоними плямами [добутки цингі], в очах поглядапатичний і увесь він зруйнований і фізично і морально“³⁾.

На превеликий жаль ніхто не лишив нам подробиць сього побачення в останнє. [Княжна по смерті Тараса жила ще тридцять років]. Княжна, коли її розпитували р. 1885 про те побачення, казала, що подробиці за 30 літ упили у неї з пам'яті; але загальне вражіння було скорботне. І княжна і поет силковали ся „попасти в колишній тон“, та ні, вже: трудна річ! Десятилітнє заслання лежало між ними не переходимою розпругою! Княжні здало ся тоді, що „Шевченко зовсім вже потух!“

Властиво кажучи, дак тоді Шевченко ще не потух, але починав вже потухати. Сьвятій огонь поезії не спроможен вже був палати тим подумом, яким він палав в „Кавказі“, в „Бретику“, в „Розритій могилі“ і в ин. Море тяжкого страждання залило те подумя. Море нікому незримих сліз кривавих проковтнуло поета-художника тією пашею, яку скомпоновали руки Дубельта та графа Орлова.

Певна річ, що і княжні і поетови не легко було бачити самі тільки останки того, що „проковтнуло море“. А проковтнуло воно:

„Моя не золото-серебро,
Мої літа, — моє добро...
Тії незримі скрижалі,
Незримим писані пером...“

Недугуючи, Тарас скінчив переписування і прочитування своїх віршів з р. 1847 і жалкує, що нема з ким дотепним почитати їх. „Михайло Семенович, — каже він: — не суддя міні в сій справі. Він занадто пориваєть ся! Максимович просто благоловіє перед моїми віршами, Боданський те-ж. Треба буде підоджати Куліша; сей хоча й жорстко, а інколи каже правду. За те, коли ти хочеш зберегти з ним добрі відносини, так не кажи йому правди“⁴⁾.

Того-ж дня 18 березня зазнав Тарас двичі такої втіхи, якої давно вже не зазнавав. Заїхали вони з Щепкином до Максимовича. Небагом вернула ся з церкви Максимовича — любе, гарне створіння, чистий, незрушений тип землячки“.

¹⁾ „Исторический Вѣстник“ 1886, кн. I.

²⁾ „Записки“, стор. 154.

³⁾ „Основа“ 1862, кн. V.

⁴⁾ „Записки“, стор. 174.

⁵⁾ ibidem.

⁶⁾ ibidem, стор. 180.

¹⁾ Церква в імя св. Пимена.

²⁾ „Записки“, стор. 181—183.

³⁾ „Кіевская Старина“ 1888 кн. X, стаття професора Миколи Сто-роженка.

⁴⁾ „Записки“, стор. 183.

Вона заграє на роялі кілька українських пісень; а поет перепише їй на спомин свої вірші „Весняний вечір“.

У вечері Тарас був у старого приятеля професора Осипа Боданського і тут „досить набалакали ся про Славян взагалі, а про своїх земляків тим паче“.

Три дні з ряду Тарас коли й сам, а більш того, що з Щепкином, оглядає Москву і знайомить ся з видатнішими московськими людьми того часу, як ото Бабєж, Кетчер, Якушкин, Заболин, і признаєть ся сам собі, що йому гріх нарікати на долю зате, що вона загальшувала йому поїздку до Петербурга. „Виродовж тижня, — каже він, — я зустрів таких людей, що й виродовж кількох років не довелось би зустріти. Нема значить лиха без добра¹⁾. А день 22 березня він називає „радіснійшим з радісних днів“. Річ в тому, що поет сердечно шановав благого дідуся Сергія Аксакова; а останній теж сердечно любив і поважав нашого поета і за його твори і за його недолу і страждання. Тоді саме, як Шевченко був в Москві, старий Аксаков хоровав і нікого не приймав. Тим то Шевченко і не сподівався бачити ся з ним; а поїхав з Щепкином поклонити ся дітям його.

Скоро недужий дідуся довідав ся, що в гості у його такі великі таланти як Шевченко і Щепкин, він знехтовав лікарську заборону: нікого не приймати і казав попросити бажаних гостей до себе.

Перед Тарасом була „прекрасна, благородна, стариківська постать“. Бачили ся вони кілька хвилин; „але, — каже Шевченко, — ті хвилини зробили мене щасливим на цілий день і на віки вони вістануть ся в найяснійших моїх споминах“. За день поет ще раз провідає „чарівного старика“. Аксаков просив його до себе на все літо в село: „Мабуть чи встою я проти такої спокуси! Хіба що запопадлива поліція не пустить“.

Син Щепкина Микола 24. березня справляв бенкет вхідчин своїм книгарні і задав обід московським ученим і літературним знаменитостям. На отсей обід запросили і нашого поета. „Що за чарівні отсі люди, — записує Шевченко в своєму журналі: — молоді, жваві, вольні. Тут на обіді були Афанасьєв, Чичерин, Мин, Бабєт, Корш, Крузе, Станкевич, Кет-

чер і кілька інших. Зустрів ся з ними, буцім з людьми давно знайомими, рідними!“

Другого дня старий Максимович задав обід на пошановання Тараса і між іншими покликав і своїх „ветхих денем“ товаришів-учених Шевирева і Погодина. Шевирев не сподобав ся Тарасові: „лідок до нудоти солодкий“. За обідом Максимович велаляв Шевченка власними віршами, саме на той злучай скомпонованими.

В останній день свого перебування в Москві, Шевченко ще раз заїхав до Аксакових. Але старий спав і не поталанило поетови „поцілувати його прекрасну голову сиву“. До 10-ої години вечера він сидів в родині Аксакових і „раював слухаючи свої рідні пісні, що співала доня Аксакова. Уся родина Аксакових, — записує Шевченко: — широко-серечно спочував Українці, її пісням і взагалі її поезії“.¹⁾ По 10-ій годині Іван і Константин Аксакови повезли Шевченка до відомого письменника Кошелева. Тут він спізнав ся і з головою тодішнього панелявізму з Хомяковим, що, по думці Івана Аксакова, в своїх віршах висловив „цѣлое славянское вѣроисповѣданіє“.²⁾ Тутечки-ж був і старий декабрист князь Волконський. Останній „добродушно розповів деякі епізоди з свого 30-літнього заслання і додав, що ті з його товаришів, яких на заслання позакладали в самітні келії-тюрми, всі помирали; а ті, що мордовали ся по кільки вкуші, між ними і він, ті пережили свої муки“.

Нарешті Тарас зовсім одужав і 26. березня, попрощавшись з Щепкином і з його родиною, „забрав свою мізерію“ і рушив на залізницю. О годині 2-ій, „запакований в вагоні“, покинув гостинню Москву. „В Москві, — каже він в журналі 26. березня: — більш за все радовало мене те, що між осьвіченими Москалями, найпаче в родині С. Т. Аксакова, зустрів я теплий привіт до себе і щире спочуття до моїх поезій...“³⁾

¹⁾ Іван Аксаков потім у своєму „Дні“, а ще більш в своїй „Руси“ неприхильно стосовав ся до розвитку нашої мови і письменства. На те, щоб в елементарні школи на Україні завести народну мову, він зовсім не згоджувався і змагався з незгірш Каткова. А мову і письменство наше бажав, щоб обмежували потребою зада „домашнього обихода“. — *О. К.—ий*.

²⁾ „Этнографическая выставка“. Москва 1867 р., стор. 251.

³⁾ „Записка“, стор. 185 і 188

¹⁾ „Записки, стор. 185.

В Ялті. 2-6 січня 1896 року.

Бусько білий. (*Ciconia alba* L.)

Написав *І. Верхратський*.

Пожеки так званими бродунами (*Grallatores*, *Watvögel*) єсть бусько білий птахом найбільше знаним, а zarazом жеки ними єдиним, котрий по-часті кладе гніздо на стріхи хат людських. В ріжних околицях зовуть єго різночно: бусьок, бусель, боцан (бочан), а на Україні подекуди неклейка, бучак (бочак) і лелека (з турецького *lâ-lâk*). Тут і там на Поділю прозивають єго чорногоу, що властиво значить „маючий зад чорний“, а то тому, бо так представляє ся бусько, коли зложить свої крила чорнокінасті.

Бусько білий належить до найбільших птиц краєвих, буває бо на 110 см. довгий, а в розпні держить на 224 см. Вєсь єсть білий, з висом літок рукових, великих горішних покрив крильних і довгих пер плечних, котрі єуть чорні. Наге місце докола очий єсть сіраво-чорне; дзьоб і ноги червоні. Буська шия довга, а ноги високі, підкочені, щебелясті укаають нам спосіб життя того птаха, іменно звичай бродити по болотах або близько вод для гляданиа добичи. Передні пальці у нї єуть в насаді сніяті короткою оболоною, а пальц ледви дотикає землі. Всї пальці закінчені пазурами пукластими, на нігті похожими. Дзьобом як рожен острым може задавати сильно, а навіть чоловікови небезпечні рази, іменно може стати небезпечним пострілений, коли боронить ся дзьобом, бо тогді найчастіше ціляє до очий, а й загалом до голови. Рівно небезпечним може стати бусько боронячий свого гнізда. Так пр., тому літ птава в Стецеві, коло Снятина,

лучило ся, що дівка вилізла на драбину, щоб зняти горнець, завішений на жердці в стріє. Бусько, що сидів на гнізді, думаючи доневно, що вона хоче дібрати ся до єго гнізда, зірвав ся нагально і злетівши к дівці рубнув її дзьобом так сильно в голову, що дівка з зойком унала з драбини на землю. Підведено єї майже безпритомну і запроваджено до комери, де мусіла положитись тяжко заболівши, а через два дні і померла. Подібно стало ся також недавно в Семпрівці коло Яворова. Дівка встрожила руку в хворост бусячого гнізда, щоб звіздам добути молоді воробії. Тим часом бусько луснув її дзьобом по голові так сильно, що до-разу повалилась на землю мертва. Оттак в тих злучаях бусько зле винагородив гостинність чоловіка.

Тут випадєє ще запримітити, що буськови не всюда позволяють класти гніздо на хатах так, як у нас на Руси. І так пр. в многих околицях Німеччини буська уважають господарі за шкідного хижака тому, що инді губить і пожиточне птаство, а на дугах вилуює по цвіятах багато пчіл. Задля того там єго гонять і тому бусько сторонить ся в тих околицях від осель людських, а гніздо кладе в лісах на високих деревах. Загалом в краях більше культурних буськи стають ще раз рідшими а пр. в Англії тепер вищезли трохи не зовсім. У нас єсть буськів доволі, іменно водять ся там, де єсть багато багачистого ґрунту. В сухих, погористих околицях буськи лишень по імені зніси.

Руський селянин уважає се за вісбю щастя-долі, коли на стрісі єго хатчини гніздить ся бусько. Тому то наші селяни часто затагають на стріху старе колесо, борону... та ще дають і хворосту, щоби бусьок мав готовий снуток на поклад гнізда. Тож і не диво, що в декотрих околицях у нас по селах бусько майже на кожній хаті мостить гніздо пр. в Черневі коло Станіслава, в Зарубинцях і Пізнанці коло Тернополя, в Закомарі коло Бродів і пр. пр. Загалом у нашого люду бусько цінає чествованя і опіки. Тое має причину в повір'ї сягаючій імовірно еще часів поганських. Іменно по вірованю нашого люду бусько був первістно чоловіком. Давно-давно се діялось — розказують — дав Бог селянинові велику замкнену скриню і приказав єму, щоби єї не отвирав лишень так замкнену доїде до берега і кине в море. Селянин послушний взяв тяжку скриню на коркоші тай поїс до берега. Тут прибувши хотів кинути єї в фалі морскі, та збудила ся в ній цікавість, що такого в тій скрині. Отворив скриню — аж ту в одну мить з неї виповзла тьма тьмуца ужів, ящірок, ронавок і всякого плюгавого гада і розтекла ся на всі сторони. Хотів він утікачів зловити та знов спрятати в скриню — та шкода було і заходити ся... Аж тут явив ся тому чоловікови знову Господь Бог і каже: „За те, що ти не послухав мого приказу, станеш з чоловіка птахом: цілий вік твій бродити меш по мочарах і нетрах і збирати меш все то то гаде, щось випустив з скрині“. Так став з чоловіка бусько і до суду-віку буде він — по вірованю люду — за свою провину покутовати. Тая повірка єсть і причиною, чому то буськови селянин не діє жадної кривди — а за жадні гроші не поважив би ся єго убити. Коли я р. 1864 в Пізнанці гнізді убив з рушничі буська, щоби єго стерва ужити яко принади для стерводних хрущів, люд дивив ся на той мій вчинок з великим негодованєм.

Частенько також лучить ся межі людом почути таку баєчку. На стріхах двох сусідів, котрих хати були відділені від себе великим сятком, гніздили ся буськи. Пару буськів на одній хаті непокоєно в ріжний спосіб, діти шукали в хворості бусячого гнізда за воробцями, перевертали яйця і пр.; другій парі буськів вело ся щасливо, бо добрі людкове, властители хати, тишили ся, що буськи гніздять ся на стрісі їх домівки і ніяк їм не пинили. От і слідувала нагорода. Дразнені буськи перенесли своє гніздо куди инде, а відтак взяли з ватри на поли розложеної пожарину і занесли на хагу, де їм злії діти докучали. Вскорі заняла ся стріха і ціле обійсьте згоріло. Коли так одна пара буськів пімстила ся на своїх томителях, друга пара оказалась вельми вдячною своєму господареві: іменно принесли єму буськи цілий мішок червниці... Імовірно тогу байку вдумано запро діти, щоби їх адержати від непокоєня буськів в гнізді, тим більше, що таке непокоєнє могло би не раз стати для дітей навіть небезпечним.

Бусько білий живе парам у нас і в других краях Європи з виськом найбільше на північ висунених. Сеть то птах перелетний. Прилітає до нас в марті (коло теплого Олексі т. є. 17. руськ. марта). В той час не завсїгди у нас потендіє на стілько, щоби бусько міг найти одвітний виживок; нераз ще сніжно і морозно, а буськи по полях смутно шкандибають даром шукаючи добичи. Таких то примерзлих і зголоднілих буськів часто селяни ловлять і містять в стайнях та стодах годуючи їх охланями і вареними бараболями. Буськи відлітують на Снаса (6. руськ. серпня), щоби провести зиму в північній Африці. Декотрі зимують також в полудневій Європі. Бусько живить ся звичайно жабами, їрцями (tilon) і всякими комахами; імає також ящірки, веретільники, ужі, їдкі амїї, а як може допасти, то і риби. Впрочім полює також на малі савці, іменно шкідливі повхи і миші, на кертиці — а іноді зарубєє своїм сильним дзьобом і малі пожиточні птахи, іменно плінить гнізда птичі, чим стає по часті шкідним, рівно як і вигубою пожиточних пчіл.

Бусько буває все сумно-поважний, але поставу прибирає горду. Мовби глибоко роздумуючи крочить по багнах глядаючи поживи. Коли наблизить ся до него чоловік, пристає на хвили пильно придивляючись, а коли уважає, що грозить му небезпека, тогді нежно піднігнє, розпусає широкі крила і злітає в воздух. Літєє не скорий, але видерж-

ний і високий. Летючи витягає голову з шією вперед, а ноги подає в зад, чим собі нагороджує короткість хвоста. Легкими замахами крил плаває в воздухах описуючи хороші лінії шрубові.

Спосіб житя буськів вже здавна давєн звертав на себе увагу слідителів і другів природи. Однакож не одна річ еще лишає ся непоясненою гаразд або сумнівною. І так пр. злітують ся буськи певної околиці перед відлетом відбуваним завсїгди гуртом у великі громади на так звані ради бусячі або віча. Звичайно вибирають на такі злетища певні місця коло рік, долини або полянки в лісі пр. коло Станіслава збирають ся на рішистих берегах Бистриці, коло Калуса в Березині під селом Пійло, коло Семерівки під Яворовом на долині Ретичині і пр. — На вибраних місцях очертом становить ся злетна громада, а в середині іноді стоїть кілька буськів з похиленою головою жов очідаючи суду товаришів. Очертом стоячі відтак починають радити кланяючи сильно дзьобами, а за якийсь час кидають ся всі протепом на стоячих в середині і їх зарубують на смерть сильним ударом дзьобів. Тое явище так поясняють, що мабуть буськи убивають нездібних до дальшої подорожі, або може карать виповників. Те посліднє здає ся бути імовірнішим. Нераз бо вже лучалось, що слабі буськи полишались і зимували у нас, а нераз і удавало ся їм перебути строгу пору року, тим більше, що звичайно селяни заопіковали ся такими буськами, що лишинсье зимувати в наших краях.

Хоч бусько визирає дуже поважний і статочний, так не раз буває з нею заведїя не аби-який. Буськи живуть парами. Та часто буває, що який бусько самотинець підмовить і уведе правну самочку другого, а навіть, як декотрі помічателі подають, буває і таке, що чужий бусько зичеца нападає правного властителя гнізда і усмерчає єго добре вицїленим ударом дзьоба, а сам бере в посїданє гніздо і бусьчуху. Те все іноді може лучити ся. Однакож звичайно супружество буськів триває в добрій злагоді. Самця раз залучившись з самцем звичайно заховєє єму вірність. Нераз буває чужий бусько прилетить заглянути до несвоїї загороди, та тогді правний супруг бере ся з ним завзято. Самочка же стереже гнізда. Буськи в борбі кусають ся дзьобами, драпають і бють ногами по голові і лапають крилами, при чім сичать переразливо. Коли удасть ся домовитому буськови напаєника відогнати, тогді він в знак побіди клекотить весело — на що і самочка одвічає радісним клекотом. Та лучить ся і таке, що чужий бусько сильніший прожєне домовитого, тогді звичайно самочка утікає з гнізда, коли наблизить ся руйний нападник і сїдає на противній розі стріхи — так перелігуючи перемінно з одного кінця на другий виликає ся єму так довго, доки чужий бусько знеохочений не відлетить дальше. Часом надто горячу залицянку чужого бусьора холодить самця розлючена зайлими ударами дзьоба.

Тут розкажемо дещо із семейного житя буськів.

У бл. п. вітця мого, буйного пароха в Білчі золотім, поклала була на стрісі дому пара буськів гніздо к великій утісі дітви. Коли буськи вже уладились і декілька днів з собою разом жили, прилетів підчас небитности самця чужий бусько і усїв собі біля самці, котра на гнізді стояла нерішучо кланала дзьобом, однакож чужого впадника не відганяла. В недовзі вернув правовитий єї супруг. Побачивши гостя ірвав самицю за крило і друлив її так сильно з гнізда, що трохи не перевернула ся. Самця кілька разів питала ся вернути на гніздо — та угніваний самець не дає їй і приступити. Відтак самця і чужий бусько геть подетіли. За яку годину вернули в товаристві кільканайцяти буськів і розіграла ся сцена вельми дивна. Всі буськи підняли клекотню страшенну, відтак самця кинула ся люто на чужого буська і почала єго сильно дзьобати. Коли те побачив єї властивий супруг, тогді то прийняв знов самицю і пустив єї на гніздо. А чужий бусько по тій проміжці для него неприятній улетів проч разом з другими, що прибули для полагоди справи. Дійсно займава се картина з житя-битя буськів і їх, що так скажу, уладу єсенільного.

Самця згаданой пари знесїли у півднотроє яєць і висидїла молоді. З початку корчили родителі всі молоді з рівною старанністю; однакож послі, коли стали бусята більші,

